

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ТЕХНОЛОГІЙ І ТОРГІВЛІ
КАФЕДРА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ, РЕСТОРАННОГО І ТУРИСТИЧНОГО
БІЗНЕСУ

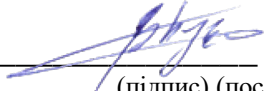
Кузуб Володимир Анатолійович

**АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ
ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ**

**Кваліфікаційна робота
за спеціальністю 015.38 «Професійна освіта. Транспорт»**

Особистий підпис – _____ В.А. Кузуб
(підпис) (ініціали, прізвище)

Науковий керівник – к.п.н., доцент О.В. Скібіна
(підпис) (посада, науковий ступінь, наукове звання, ініціали, прізвище)

Зав. кафедри – к.п.н., доцент В.В. Бурдун
(підпис) (посада, науковий ступінь, наукове звання, ініціали, прізвище)

Полтава - 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
 УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»
 НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ТЕХНОЛОГІЙ І ТОРГІВЛІ

КАФЕДРА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ, РЕСТОРАННОГО І ТУРИСТИЧНОГО
 БІЗНЕСУ

Затверджую:

Директор навчально-наукового
 інституту технологій і торгівлі

 Потاپенко Е.В.

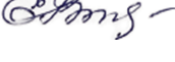

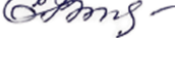

**Індивідуальний план здобувача
 щодо виконання кваліфікаційної роботи**

Кузуб Володимир Анатолійович

(прізвище, ім'я, по батькові магістранта)

1. Навчально-науковий інститут технологій і торгівлі
2. Спеціальність Професійна освіта. Транспорт
3. Кафедра професійної освіти, ресторанного і туристичного бізнесу
4. Науковий керівник Скібіна Олена Володимирівна, к.п.н., доцент
 (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
5. Тема випускної кваліфікаційної роботи
Активізація навчальної діяльності учнів закладів професійно-технічної освіти
6. Термін подання роботи на кафедру 20.12.2024 р.

<i>№</i>	<i>Заходи</i>	<i>Термін виконання</i>	<i>Відмітка про виконання</i>
1.	Вибір теми магістерської роботи, вивчення наукової літератури, затвердження теми й керівника.	28.10.2023	
2.	Отримання консультації в керівника, вивчення наукової літератури, розробка плану роботи, визначення об'єкта, предмета, мети гіпотези, завдань дослідження, критеріїв оцінювання.	18.11.2023	

3.	Робота над теоретичною частиною магістерської роботи, аналіз літературних джерел. Розробка та апробація методики дослідно-експериментальної роботи.	09.12.2023	
4.	Подання теоретичної частини випускної кваліфікаційної роботи для першого читання науковим керівником.	13.01.2024	
5.	Усунення зауважень, урахування рекомендацій наукового керівника, подання теоретичної частини магістерської роботи роботи на друге читання.	10.02.2024	
6.	Проведення експериментальної роботи. Поетапний аналіз та обговорення її результатів.	07.04.2024	
7.	Подання першого варіанта дослідно-експериментальної частини магістерської роботи на перевірку науковому керівникові.	12.05.2024	
8.	Урахування рекомендацій наукового керівника, збагачення роботи додатковими дослідженнями, проведеними під час практики, підготовка варіанта роботи до попереднього захисту роботи на кафедрі.	08.09.2024	
9.	Попередній захист роботи на кафедрі.	27.10.2024	
10.	Доопрацювання магістерської роботи з урахуванням рекомендацій після попереднього захисту роботи на кафедрі.	10.11.2024	
11.	Подання магістерської роботи науковому керівникові та рецензентові на підготовку відгуку й рецензії.	01.12.2024	
12.	Подання на кафедру остаточного варіанта магістерської роботи, підписаного магістрантом, науковим керівником і рецензентом.	20.12.2024	

Студент _____ Кузуб В.А.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник проекту (роботи) Скібіна О.В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр професійної освіти» на тему: «Активізація навчальної діяльності учнів закладів професійно-технічної освіти».

Обсяг роботи 86 сторінки, 4 ілюстрації, 4 таблиці, 49 джерел.

Об'єктом дослідження є процес активізації навчальної діяльності учнів закладів професійно-технічної освіти як складова системи професійної підготовки.

Предмет дослідження – педагогічні умови активізації навчальної діяльності учнів закладів професійно-технічної освіти.

Для досягнення поставлених завдань у кваліфікаційній роботі використовувався комплекс дослідницьких методів: системний аналіз та узагальнення філософської, психолого-педагогічної літератури з проблеми активізації навчальної діяльності; аналіз галузевих стандартів, програм; аналіз досвіду роботи майстрів виробничого навчання і результатів навчання учнів з огляду на досліджувану проблему, педагогічні спостереження, анкетування, бесіди, тестування.

В ході педагогічного експерименту було апробовано технології, спрямовані на особистісну орієнтацію навчання, підвищення пізнавальної активності учнів та удосконалення організації навчально-виробничого процесу, в результаті чого виявлено, що найбільш ефективними є проблемне навчання, пізнавальні ігри та нові інформаційні технології (використання мультимедійної техніки та програмованих засобів навчання). Розроблено план уроку виробничого навчання з використанням різних методів і прийомів, які стимулюють активізацію навчальної діяльності учнів ЗПТО.

АКТИВІЗАЦІЯ, НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ПІЗНАВАЛЬНА АКТИВНІСТЬ, МЕТОД, ТЕХНОЛОГІЯ, УЧЕНЬ, МАЙСТЕР ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ, ПРОБЛЕМНЕ НАВЧАННЯ.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ЗПТО	10
1.1 Активізація навчальної діяльності як дидактична проблема	10
1.2. Методи та прийоми активізації навчальної діяльності учнів	20
1.3. Педагогічні умови активізації навчальної діяльності учнів закладів професійно-технічної освіти	33
Висновки до розділу 1.....	40
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИКА АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ	43
2.1. Шляхи і методи активізації навчальної діяльності учнів на заняттях	43
2.2. Методичні рекомендації з розвитку пізнавальної активності учнів у процесі навчання в ЗПТО	47
2.3. Розробка та експериментальна перевірка методики активізації навчальної діяльності майбутніх слюсарів з ремонту автомобілів.....	64
Висновки до розділу 2.....	64
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79
ДОДАТКИ	84

ВСТУП

Сучасна система професійно-технічної освіти зорієнтована на те, щоб задовольняти потреби різних галузей господарства України в робітничих кадрах на рівні сучасних і перспективних вимог, стати одним з важливих засобів реалізації державної політики зайнятості та соціального захисту населення. В умовах переходу до ринкових відносин головними завданнями професійно-технічної освіти є підготовка кваліфікованих, конкурентоспроможних робітників з високим рівнем професійних знань, умінь та навичок. Цього вимагає сучасний науково-технічний прогрес, ринкові відносини в економіці, потреба у вихованні соціально активних членів суспільства, формуванні в них наукового світогляду, творчого мислення, високих духовних якостей, національної свідомості.

Перебудова української професійної школи передбачає організацію пізнавальної діяльності учнів, потребує опрацювання і впровадження нової концепції професійно-технічної освіти, її стандартів, навчальних планів, програм, підручників, навчальних посібників. Це стосується навчальних закладів різних типів і рівнів акредитації, в тому числі й закладів професійно-технічної освіти (ЗПТО) тощо. Аналіз якостей, властивих робітнику високої кваліфікації та широкого профілю, показує, що формування їх можливе не тільки за рахунок оптимізації змісту професійної освіти, організаційних форм навчання, запровадження нових методів, але і за рахунок вдосконалення традиційних методів навчання, що активізують пізнавальну діяльність учнів у навчальному процесі ЗПТО.

Шляхи, засоби, прийоми активізації пізнавальної діяльності учнів у викладанні основ наук розглядаються широко. Так у працях філософів, педагогів, методистів та інших вчених розроблено наукові засади формування змісту професійної освіти (С. Батишев, А. Беляєва, Б. Гершунський, С. Гончаренко, Р. Гуревич, М. Думченко, І. Зязюн, М. Кравцов, Ю. Кустов, В. Ледньов, М. Махмутов, Н. Ничкало, А. Пінський, В. Шапкін, М. Шкіль та

ін.). На даний час проблема формування навчально-пізнавальної діяльності учнів вивчається в контексті підготовки фахівців у системі безперервної освіти (Г.Балл, І.Зязюн, Н.Ничкало та ін.), психологічних проблем становлення особистості (І.Бех, О.Киричук, В.Моляко, Г.Селевко, В.Сластьонін, та ін.).

У роботах В.Безпалька, В.Бондаря, В.Вергасова, В.Оконя та ін. обґрунтовано підходи до визначення змісту, структури і організації навчальної діяльності учнів закладів професійно-технічної освіти.

Останнім часом науковці приділяють все більше уваги підвищенню рівня пізнавальної активності учнів, який, безумовно, забезпечує раціональність мислення; готовність ставити і розв'язувати дослідницькі задачі; посилення мобільності знань. У багатьох наукових публікаціях однією з головних цілей освіти визначається не стільки вивчення засад класичних фундаментальних наук, скільки розвиток активності, самостійності у навчанні (І. Бех, М. Євтух, П. Міясоїд, З. Слєпкань, О. Тягло та інші). Проблемам формування пізнавальної активності у різних видах навчальної діяльності присвячені дослідження В.Гнеденка, В.Скатецького, Т.Крилової, Л.Нічуговської, М.Ядренка та ін.

Результати аналізу психолого-педагогічної літератури свідчать, про те що не достатньо повно визначено сучасні умови, які забезпечують цілісність і системність цільової підготовки майбутніх робітників, розвиток їх професійних, особистісних якостей у системі професійно-технічної освіти також слабо проявляється взаємозв'язок між процесами вивчення фахових дисциплін і формування професійних знань, використання їх у практичній діяльності.

Ключовою проблемою в рішенні задачі підвищення ефективності і якості навчального процесу є активізація навчальної діяльності учнів на уроках. Знання, отримані в готовому вигляді, як правило, викликають утруднення учнів в їх застосуванні до пояснення спостережуваних явищ і вирішення конкретних завдань. Одним з істотних недоліків знань учнів

залишається формалізм, який виявляється у відриві заучених учнями теоретичних положень від уміння застосувати їх на практиці.

Саме вищеназвані обставини зумовили актуальність і вибір теми кваліфікаційної роботи: «Активізація навчальної діяльності учнів закладів професійно-технічної освіти».

Об'єкт дослідження – процес активізації навчальної діяльності учнів закладів професійно-технічної освіти як складова системи професійної підготовки.

Предмет дослідження – педагогічні умови активізації навчальної діяльності учнів закладів професійно-технічної освіти.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та перевірці педагогічних умов активізації навчальної діяльності учнів закладів професійно-технічної освіти.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначити ступінь дослідження проблеми: сутність і структуру навчальної діяльності; фактори, які впливають на процес її активізації.

2. Розглянути та проаналізувати класифікації методів навчання з різних підстав.

3. Визначити і охарактеризувати сутність провідних педагогічних умов, що сприяють активізації навчальної діяльності учнів закладів професійно-технічної освіти.

4. Розробити, впровадити та експериментально перевірити методичні рекомендації щодо активізації навчальної діяльності учнів у процесі навчання в ЗПТО.

Рішення поставлених завдань, перевірка результатів і теоретичних висновків здійснювалася на основі використання комплексу дослідницьких методів: системний аналіз та узагальнення філософської, психологічної, педагогічної літератури з проблеми активізації навчальної діяльності учнів закладів професійно-технічної освіти; аналіз галузевих стандартів, програм;

аналіз досвіду роботи майстрів виробничого навчання ЗПТО і результатів навчання учнів з огляду на досліджувану проблему, педагогічні спостереження, анкетування, бесіди, тестування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що: доведено визначальне значення активізації навчальної діяльності учнів в умовах сьогодення; визначено методи активізації навчальної діяльності учнів професійно-технічних навчальних закладів під час занять та виконання практичних робіт у процесі виробничого навчання.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розроблені методичних рекомендацій до використання інноваційних методик для активізації навчальної діяльності учнів, які можна використовувати в системі професійної підготовки в умовах закладів професійно-технічної освіти.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ЗПТО

1.1 Активізація навчальної діяльності як дидактична проблема

В даний час система середньої професійної освіти заснована на формуванні загальних та професійних компетенцій як сукупності результатів навчання та елементів змісту (знань, умінь, навичок та досвіду), передбачає створення педагогічних умов, де студент може проявити себе як інтелектуальну, яка активно пізнає особистість, що вміє виражати свою соціальну позицію та індивідуальність. Система пізнавальних відносин, що складаються в процесі навчання, багато в чому визначає якість загальної та спеціальної підготовки випускника, можливості його майбутньої професійної адаптації та зростання за спеціальністю.

Як відомо, процесу навчання притаманний двосторонній характер. У ньому зазвичай розрізняють керівну діяльність вчителя та пізнавальну – учнів. У ході занять учні виконують різні види дій, зокрема спостерігають, слухають пояснення вчителя, відтворюють у пам'яті раніше засвоєні знання, відповідають на питання з домашнього завдання, працюють над навчальною та додатковою літературою, вирішують завдання, вправляються у письмовій та усній мові тощо. При цьому педагог організує роботу учнів, викладає нову інформацію, пояснює необхідні прийоми аналізу та синтезу для оволодіння способами засвоєння знань, дає певну установку на інтенсифікацію навчання тощо.

Однак найчастіше увага вчених та практиків зосереджено у більшій ступеня на організації діяльності педагога, а учням відводиться пасивна роль із засвоєнню знань. Це в свою чергу призводить до того, що учні виконують лише наслідувально-виконавчі дії з технічного (механічного) оформлення вирішення проблеми. Тим часом у сучасних умовах удосконалення змісту

навчання недостатньо робити ставку лише на засвоєння певної суми знань, а важливо, щоб учні навчилися здобувати необхідну інформацію самостійно, виявляючи творче ставлення до виконуваної роботи. Тому в процесі навчання необхідно формувати у них також здатність до генерування нової інформації, використовуючи при цьому пов'язані з змістовним осмисленням прийоми логічного мислення, аналізу, синтезу, навчити їх оперувати термінами, поняттями, фундаментальними категоріями та провідними ідеями теми, що вивчається.

Таким чином, на передній план висувається завдання підвищення інтелектуальної активності та самостійності учнів, формування у них позитивно-ціннісного ставлення до засвоєваних знань. Останні десятиліття зріс інтерес дослідників до активізації навчально-пізнавальної діяльності [1; 8; 13; 14; 25 та ін], зокрема до використання різних підходів до її організації.

Питання активізації навчальної діяльності учнів відносяться до числа найбільш актуальних проблем сучасної педагогічної науки і практики. Її актуальність обумовлена пошуком та необхідністю розробки оптимальних технологій навчання, які б дозволили вивести студентів на рівень самоосвіти та саморозвитку, оскільки становлення особистості майбутнього спеціаліста транспортної галузі та вдосконалення його професійної майстерності відбувається постійно все його життя. Реалізація принципу активності в навчанні має велике значення, оскільки навчання і розвиток носять діяльнісний характер, і від якості навчання як діяльності залежить результат навчання, розвитку і виховання учнів [10].

До питання активізації навчально-пізнавальної діяльності в процесі навчання у педагогічній теорії і практиці звертались багато відомих учених-педагогів на різних етапах розвитку педагогічної думки. Одним із перших звернув увагу на необхідність “вчити дітей мислити” видатний учений-педагог Я.А. Коменський. Фундаментальні положення і висновки з проблем активізації діяльності учнів знайшли своє відображення у працях К.Д. Ушинського і В.О. Сухомлинського. Різноманітні засоби активізації

навчально-пізнавальної діяльності учнів та студентів були обґрунтовані у працях багатьох українських педагогів-дослідників, таких як: П.С. Атаманчук, С.У. Гончаренко, О.Е. Коваленко, П.Г. Лузан, В.Д. Мороз, Г.Ф. Пономарьова, О.І. Степанець, Т.А. Садова, М.М. Солдатенко та інших.

Ключовою проблемою в рішенні задачі підвищення ефективності і якості навчального процесу є активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів. Знання, отримані в готовому вигляді, як правило, викликають утруднення учнів в їх застосуванні до пояснення спостережуваних явищ і вирішення конкретних завдань. Одним з істотних недоліків знань учнів залишається формалізм, який виявляється у відриві заучених учнями теоретичних положень від уміння застосувати їх на практиці.

Уявимо наше бачення теоретико-методологічних засад її активізації, побудоване на використанні комплексного та системно-діяльнісного підходів. Виховання творчо мислячої людини передбачає необхідність розвитку високої культури та свідомості. У таких випадках можна говорити про комплексні проблеми, вирішуваних єдиними зусиллями представників різних навчальних дисциплін. Це вимагає від педагогів наявності принципового підходу та власної позиції, а також визначення наукового змісту термінів, понять, категорій, формулювань та висновків, якими доведеться оперувати у процесі організації навчальної діяльності учнів. Розвиток інформаційних технологій, культури та мистецтва висуває перед учнями як логічного міркування ряд теоретичних і практичних завдань, безпосередньо пов'язаних з дуже складними динамічними об'єктами, в яких спостерігається тісне переплетення та взаємне проникнення їх різних структурних рівнів та властивостей. Тому не можна очікувати успіху у навчанні, якщо педагог намагається ізольовано впливати на той чи інший бік діяльності учнів, їхній психічний розвиток в цілому.

Ідеї комплексного та системнодіяльнісного підходів мають свою міцну теоретичну, методологічну основу – загальний взаємозв'язок та цілісність досліджуваного дидактичного явища, процесу тощо. Необхідно розглядати

будь-яке конкретне явище чи процес, у тому числі діяльність, як цілісну систему, що має складові підсистеми чи елементи та взаємовідносини даної системи з іншими компонентами навчання. При комплексному вирішенні тієї чи іншої педагогічної проблеми необхідно враховувати повноту, охоплення всіх сторін, властивостей та зв'язків, специфічні особливості та логіку розвитку досліджуваного питання. Сутність комплексного аналізу активності навчання полягає в інтеграції зусиль різних навчальних дисциплін, що передбачає розробку питання у всіх його аспектах із постановкою комплексу завдань освіти та загального розвитку учнів, та у встановленні функціональних зв'язків та структурних відносин між складовими елементами аналізованої зараз конкретної системи.

Найбільш чітко ця думка простежується на роботах І.П. Литвиненко. Вивчаючи причину неуспішності учнів різних вікових груп і застосовуючи при цьому комплексний підхід, сприяючий активізації навчання учнів, він успішно інтегрував досягнення соціології, філософії, генетики, психології, педагогіки та інших наук оптимізації процесу навчання [30]. Загальні аспекти комплексного підходу відбито у працях Е.В. Бондаревської, В.І. Загвязинського, В.С. Ільїна, Ю.А. Конаржевського, Л.І. Новікова, Г.А. І.Д. Бех та ін. Дослідники досить обґрунтовано характеризують педагогічний процес як комплексний феномен, у якому тісно переплітаються та взаємно збагачуються зовнішні та внутрішні елементи, соціально-філософські, педагогічні та психологічні зв'язки. Також існує велика кількість робіт, присвячених приватним питанням використання комплексного підходу в навчанні [6; 17; 28].

Не применшуючи переваг положень, що висуваються авторами, вважаємо, що є підстава говорити про необхідність організації дидактичних досліджень, що передбачають реалізацію комплексного підходу до конкретної проблеми – активізації навчальної діяльності з точки зору інтеграції зусиль як суміжних, так і різних навчальних дисциплін, з одного боку, та цілеспрямованого відбору форм, методів, засобів та способів організації

занять – з іншого. При цьому важливо зосередитися на вивченні внутрішніх сил та реальних навчальних можливостей, потреб та інтересів кожної особистості, на осмисленні сутності теоретико-методологічної характеристики цілей, функцій і структур об'єкта, що досліджується, на постановці комплексу завдань освіти, виховання, навчання та загального розвитку учнів.

Поняття активності учнів є багатогранним і включає філософський, соціальний, психологічний та інші аспекти. У психолого-педагогічному контексті воно безпосередньо пов'язане з метою освітнього процесу. Дослідження феномену активності передбачає аналіз таких закономірностей, як формування внутрішньої потреби у навчанні, створення сприятливого емоційного середовища, що стимулює розумову і фізичну напруженість учнів на оптимальному рівні.

Ідея активізації навчальної діяльності має давні традиції. Ще в античності існувало розуміння, що інтелектуальна напруга сприяє кращому запам'ятовуванню та глибшому осмисленню явищ і процесів. Основою прагнення до розвитку мислення завжди були певні філософські концепції. Так, метод постановки проблемних запитань, що змушували співрозмовника шукати відповіді, застосовувався у діалогах Сократа і був поширений у школі Піфагора.

Серед перших послідовників ідеї активного навчання варто згадати чеського педагога Я. Коменського. Принципи пізнавальної активності через наочність, спостереження, узагальнення та самостійне формулювання висновків розвивав на початку XIX століття швейцарський педагог І. Песталоцці. Вдосконалення цих підходів знайшло відображення у працях Ф. Дістервега, який створив власну дидактичну систему, зорієнтовану на розвиток інтелектуальних здібностей учнів і наголошував на необхідності формування пізнавальної самостійності.

У сучасних педагогічних дослідженнях активізацію освітнього процесу розглядають як таку організацію навчання, за якої знання засвоюються через

встановлення взаємозв'язків між явищами, зіставлення нової інформації з наявним досвідом, а також шляхом конкретизації, узагальнення та багатогранної оцінки матеріалу.

Значний внесок у розробку підходів до стимулювання пізнавальної активності зробили українські науковці та педагоги: О. Білецький, Ю. Триус, О. Музиченко, Б. Грінченко, С. Русова, О. Потебня, В. Помогайба. Також цій темі присвячено праці С. Шацького, А. Макаренка, В. Сухомлинського.

На підставі узагальнення наукових підходів навчально-пізнавальну активність можна визначити як інтегральне утворення особистості, що включає три складові: мотиваційну, змістово-операційну та емоційно-вольову. Це також риса особистості, яка виявляється у готовності й прагненні до навчання, у здатності діяти самостійно та знаходити ефективні способи досягнення поставлених завдань.

Активізація навчальної діяльності учнів розглядається як процес і водночас результат стимулювання їхньої пізнавальної активності. При цьому активна пізнавальна діяльність трактується не лише як інструмент підвищення освітніх результатів, але й як спосіб розвитку інтелектуальних здібностей школярів.

У педагогічному словнику активізацію навчання визначено як вдосконалення змісту, форм і методів освітнього процесу, що забезпечує самостійну й активну діяльність учнів у засвоєнні знань, умінь і навичок на всіх етапах та рівнях освіти [16]. У цьому контексті особлива увага приділяється використанню педагогічних методів, прийомів і засобів, які стимулюють пізнавальну активність.

Різноманітні форми та методи навчання сприяють, передусім, активізації самого освітнього процесу, а вже потім — інтенсифікації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти. При цьому у наукових трактуваннях часто простежується ототожнення понять «активізація навчання» та «активізація навчально-пізнавальної діяльності». В основі будь-якої

діяльності учня лежить його власна активність, а процес її стимулювання є переходом суб'єкта (учня) у стан активної діяльності.

Проблематика активності досліджувалася у психолого-педагогічній науці з різних точок зору. Сам термін походить від латинського слова *actives* — діяльний, ініціативний, енергійний. У педагогічному словнику за редакцією М. Ярмаченка активність трактується як:

1. характеристика організму та психіки, що зумовлюється внутрішніми і зовнішніми потребами;
2. властивість особистості, яка проявляється у діяльному й ініціативному ставленні до навколишнього світу та самої себе [15, с. 21].

Активність учнів закладів професійно-технічної освіти виявляється у прагненні ставити запитання, мислити самостійно, демонструвати пізнавальну ініціативу в процесах сприймання, осмислення, відтворення та творчого застосування матеріалу. Основними критеріями сформованості цієї якості виступають: ініціативність, динамічність, працелюбність, інтерес, самостійність, свідомість дій, наполегливість у досягненні мети, а також творчість. Саме за цими показниками можна оцінювати рівень активності учнів у навчальному процесі.

Ми визначили такі рівні активності учнів у навчальному процесі:

1. **низький рівень** – педагог подає нові знання, ставить запитання, сам на них відповідає, демонструє способи виконання завдань, а учень лише слухає, занотовує та відтворює почуте;
2. **середній рівень** – вирішення завдань здійснюється спільними зусиллями викладача та учнів; здобувачі освіти залучаються до часткового пошуку, демонструють епізодичний інтерес, окремі прояви самостійності та творчості;
3. **високий рівень** – учні самостійно здійснюють активний пошук рішень, пропонують власні підходи до виконання завдань, відзначаються стійким інтересом, наполегливістю та сумлінним ставленням до роботи.

Активність у процесі навчання безпосередньо пов'язана з пізнанням навколишнього світу. Саме тому у педагогічній літературі значна увага приділяється поняттю **навчально-пізнавальної активності**, яка виникає завдяки продуктивним формам діяльності. Вона є багатокомпонентним утворенням особистості й включає мотиваційний, операційний та результативний аспекти. До її проявів відносять інтелектуальну ініціативу, здатність виходити за межі стандартних завдань за власним бажанням (надситуативність), прагнення до нових знань як ціннісної мети [7, с. 45].

На відміну від загальної активності, **пізнавальна активність** охоплює не лише розумову сферу, а й волюві та емоційні компоненти діяльності учня. Її характерними ознаками є готовність до виконання роботи, прагнення до самостійного пошуку, якість виконання завдань та вміння знаходити оптимальні шляхи їх розв'язання.

У навчальному процесі пізнавальна активність виступає складовою закономірного та цілеспрямованого процесу засвоєння знань. Вона є ключовим фактором, що зумовлює необхідність активної участі учнів у пізнавальній діяльності. Водночас ступінь і форма прояву цієї активності можуть відрізнятися. Визначальним чинником тут є **пізнавальний інтерес**, і саме його втрата здебільшого призводить до зниження рівня пізнавальної активності учнів.

Стимулами до розвитку навчально-пізнавальної активності в освітньому процесі, окрім внутрішнього чинника – пізнавального інтересу, можуть виступати й зовнішні педагогічні засоби. Серед них: заохочення, підкреслення значущості та необхідності виконання навчального завдання (мотивація), акцентування на позитивних якостях особистості, своєчасне відзначення досягнень, довіра до учнів, активна позиція викладача тощо. Саме вони сприяють підвищенню зацікавленості й активності учнів. При цьому пізнавальна активність виступає показником якості навчальної діяльності та орієнтації здобувачів освіти на результативне опанування знань і вмінь.

Відповідно до зазначених критеріїв науковці виокремлюють різні рівні навчальної активності. Так, у своїх дослідженнях О. Дубинчук визначила такі рівні:

- **репродуктивно-відтворювальна активність** – коли досвід діяльності однієї особи накопичується завдяки відтворенню досвіду іншої;
- **пошуково-виконавча активність** – передбачає достатній рівень самостійності, що дозволяє зрозуміти завдання й знайти шляхи його розв'язання без сторонньої підтримки;
- **творча активність** – коли учень самостійно формулює проблему й обирає оригінальні, нестандартні способи її вирішення.

Зазначені рівні є взаємопов'язаними та послідовними. У цій системі особливий акцент робиться на необхідності поступового підвищення активності до рівня **самостійності**. Під самостійністю розуміють здатність учня самостійно підходити до розв'язання складних освітніх завдань, критично мислити, формулювати власні судження незалежно від чужих впливів. Активність виступає передумовою самостійності, проте сама по собі не завжди гарантує її досягнення. Основою для формування самостійності є система знань, умінь і навичок, якою вже володіє учень. Використання засвоєного матеріалу стає підґрунтям для отримання нових знань та розвитку практичних компетентностей. Саме тому самостійність, яка завжди передбачає активність, найповніше відображає ставлення учня до навчально-пізнавальної діяльності.

У навчально-виховному процесі досягнення абсолютної самостійності учнів є неможливим. Тому головним показником їх самостійності виступає здатність досягати поставленої мети без сторонньої допомоги, але за підтримки викладача. Саме педагог здебільшого виконує функції постановки цілей, формулювання завдань та перевірки результатів.

Пізнавальна самостійність розглядається як властивість особистості, що виявляється у прагненні та здатності здобувати знання, оволодівати методами діяльності та розв'язувати навчальні завдання без зовнішнього втручання.

Формування цього вміння відбувається завдяки використанню системи методів, прийомів і форм навчання, які відповідають рівню підготовленості учнів. Вдалий їх добір у методичному процесі сприяє активізації навчальної діяльності.

До основних критеріїв активізації пізнавальної діяльності можна віднести:

- розвиток інтересу до навчального матеріалу;
- зростання активності в освітньому процесі;
- наявність проявів пізнавальної активності;
- самостійність у навчально-виховній роботі;
- формування навчально-пізнавальної самостійності.

Під активізацією навчальної діяльності розуміють перехід учнів на більш високий рівень активності та самостійності, що стимулюється зацікавленістю у навчанні й забезпечується вдосконаленням методів та прийомів викладання.

Важливу роль у цьому процесі відіграє правильний вибір методів, прийомів і засобів навчання з урахуванням психологічних особливостей учнів. Основне їхнє завдання полягає в організації пізнавальної діяльності школярів.

Кожен метод навчання має дві сторони: зовнішню й внутрішню. Зовнішня проявляється у діях викладача та учнів, тоді як внутрішня залишається непомітною для безпосереднього спостереження.

Методи та прийоми навчання виконують низку важливих функцій:

- **мотиваційну (активізуючу)** – оскільки правильно підібрані методи здатні пробуджувати інтерес учнів до навчальної діяльності;
- **освітню** – адже їх застосування забезпечує засвоєння знань, формування умінь і розвиток практичних навичок;
- **розвивальну** – бо система методів сприяє інтелектуальному становленню, розвитку логічного мислення, пізнавальної активності та самостійності школярів.

У сучасних умовах, коли кожен учень розглядається як індивідуальність, особливого значення набувають саме активізуюча та розвивальна функції методів навчання.

Раціональний вибір методів відповідно до змісту освіти, поставлених цілей та вікових можливостей учнів стимулює їхню пізнавальну активність і самостійність, посилює інтерес до предмета, сприяє формуванню умінь застосовувати знання на практиці, заохочує до самостійної роботи та впливає на становлення світогляду.

Нині основним завданням навчального процесу є створення умов для всебічного розвитку особистості. Саме тому відбір системи методів і прийомів на цих засадах надає навчанням розвивального й особистісно орієнтованого характеру.

1.2 Методи та прийоми активізації пізнавальної діяльності учнів

Довгий час одними з найважливіших проблем дидактики є: яким чином активізувати учнів на уроці? Які методи навчання необхідно застосовувати щоб підвищити активність учнів на заняттях? Рішення задачі підвищення ефективності навчального процесу вимагає наукового осмислення перевірених практикою умов і засобів активізації учнів.

У плані активізації навчальної діяльності нас цікавлять такі аспекти складної дидактичної системи: «підстава – предмет – мета – мотив – дія – результат». У цій макроструктурі, що становить більш менш логічно завершену цілісну систему, навчальний процес виступає як внутрішній спонукач пізнавальної активності і самостійності учнів і водночас детермінує сферу їх цілей, що реально фіксуються. При цьому функцію останньої виконує позитивно-ціннісне ставлення учнів до знань, що реалізується у межах функціонування навчальної діяльності.

Щодо аналізу питань активізації навчальної діяльності учнів такими цілісними системами є: "структура", "процес", "спонукання", "вчення",

"діяльність". Представимо їх опис як самостійно існуючих та функціонуючих дидактичних явищ.

1. Структура – це цілісна система, підсистемами якої є: основа, ядро, предмет, який спрямований на вчення, система, відношення та цілісність. Складові цієї системи – координаційне з'єднання, компонент (чогось), ознака, подібність, зв'язок і властивість об'єкта чи предмета, що пізнається. Цілісна структура – продуктивна діяльність із засвоєння знань – забезпечує стійкі внутрішні зв'язки цілого комплексу спонукань вищого порядку (інтелектуальних, вольових, емоційних, творчих і ін.), а також функціональні зв'язки елементів та структурні відносини компонентів складної системи – освітньої роботи.

2. Процес навчальної діяльності - це цілісна система, що має нескінченно різноманітні зв'язки та взаємини з іншими елементами навчання. Його підсистемами є, наприклад, розумова діяльність учнів (процес мислення), пізнання реальної дійсності та ін, функціонування системи, цілесвідчення, розвиток та становлення конкретного явища тощо. У вузько-особистісному значенні освітній процес характеризується рівнем діалектичного пізнання та стадією логічного розвитку та функціонування діяльності учнів.

3. Спонування (зовнішнє чи внутрішнє) – це цілісна система, підсистемами якої є: спрямованість особистості, її ставлення до усвідомлюваних об'єктивних явищам, бажання і прагнення. Як основні елементи цієї системи виступають мотив, інтерес, потреба, потяг та інші мотиваційні установки. Спонування внутрішнього чи вищого порядку виростає не з нижчого, а з життєво-практичної діяльності учнів. Тому стійкішою характеристикою особистості не зовнішній прояв її активності та самостійності, а переважно усвідомлені внутрішньо добровільні дії учнів.

4. Вчення – це цілісна система, підсистемами якої є різні дії: зовнішні, внутрішні, перцептивні, вольові, трудові, розумові, практично-моторні. Елементами цієї системи виступають знання, вміння та навички. У якості провідних компонентів, що становлять загальну будову навчання, також

можна назвати його мотиваційно-потребовий, гносеологічний, світоглядний, виконавчий та контроль-регулюючий аспекти. Вони виступають у цій макроструктурі важливим засобом та оптимальною умовою реалізації діяльності, спрямованої на досягнення кінцевої мети та результату виконуваної роботи.

5. Діяльність (навчальна чи позанавальна) – це цілісна система, підсистемами якої є різні дії учнів. Основні елементи цієї системи – мета, предмет, який спрямовано на діяльність, мотив, засіб, метод і результат. У структурі діяльності зміст навчально-пізнавальних дій учнів набуває особистісного змісту, зберігаючи при цьому свою відносну самостійність існування та функціонування. Виконуючи певні дії, учні спрямовують свої зусилля на розкриття предмета діяльності, регулюють її відповідно своїм внутрішнім силам і реальним навчальним можливостям, устремлінням, висловлюючи цим результати своєї діяльності.

Отже, не розрізнені заходи, лише цілісна, глибоко продумана система роботи, комплекс послідовних дій педагога може забезпечити активізацію навчальної діяльності учнів.

У педагогічній науці існує кілька підходів до класифікації методів і прийомів навчання: **за джерелами отримання знань** (словесні, наочні, практичні), **за характером пізнавальної активності** (пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемні, частково-пошукові, дослідницькі), **за способом організації навчальної діяльності** (оволодіння новими знаннями, формування навичок і вмінь, застосування засвоєного матеріалу в практичній діяльності, контроль та оцінювання результатів) тощо.

Рівень активності учнів у навчальному процесі відображає їхню реакцію на запропоновану діяльність, тоді як методи й прийоми, що застосовує викладач, є свідченням його професійної майстерності.

Під активними методами розуміють такі, що забезпечують максимальне зростання пізнавальної активності учнів і стимулюють їх до цілеспрямованого навчання [17, с. 51]. До чинників, які формують творче ставлення до навчання,

належать: наявність професійного інтересу, оригінальність завдань, ігрові елементи, проблемність змісту, емоційне забарвлення та змагальний характер занять.

У педагогічній практиці та методичній літературі поширеним є поділ методів навчання за джерелом знань:

- **словесні** (лекція, розповідь, бесіда, читання);
- **наочні** (демонстрація дослідів, спостереження явищ тощо);
- **практичні** (лабораторні та практичні роботи).

Ефективність навчання значно зростає при використанні таких форм занять, які забезпечують активну участь кожного студента та підсилюють їхню індивідуальну відповідальність за результат. Реалізація цього завдання можлива завдяки технологіям активних форм навчання.

Прикладом такої форми є **ділова гра**, що являє собою моделювання реальних процесів ухвалення рішень із використанням математичних та організаційних моделей. Залучення студентів до ділових ігор у навчальному процесі сприяє розвитку професійних компетентностей, умінню аргументовано відстоювати власну позицію, аналізувати й інтерпретувати інформацію, а також працювати в команді.

У ході проведення ділових ігор вирішуються конкретні завдання, зокрема:

1. стимулюється навчальна активність студентів;
2. формується навичка аналізу спеціальної літератури;
3. розвивається творче мислення;
4. набувається здатність критично оцінювати різні погляди та зіставляти їх;
5. удосконалюється вміння знаходити оптимальні рішення.

Використання ділових ігор у навчальному процесі сприяє формуванню у студентів практичних умінь і досвіду прийняття рішень у ситуаціях, наближених до реальних умов життя, економічної практики та професійної діяльності.

У засвоєнні знань, формуванні вмінь і навичок важливу роль відіграє пізнавальна активність учнів, а також вміння викладача ефективно її спрямовувати. Організація навчального процесу може мати як пасивний, так і активний характер. **Пасивне управління** передбачає орієнтацію переважно на форми передачі інформації, тоді як процес засвоєння знань здійснюється стихійно, із домінуванням репродуктивних способів навчання. **Активне управління**, навпаки, орієнтоване на забезпечення глибини та міцності знань, посилення зворотного зв'язку, врахування індивідуальних особливостей учнів, моделювання та прогнозування навчального процесу, чітке планування і цілеспрямоване керування розвитком кожного здобувача освіти.

Водночас у процесі навчання сам учень може демонструвати як **пасивну**, так і **активну позицію** щодо власної навчальної діяльності.

До **словесних методів навчання** належать:

1. **Метод дискусії**, який доцільно застосовувати під час опрацювання тем, що потребують роздумів, стимулюють учнів до висловлення власної позиції та уважного сприйняття думок одногрупників.

2. **Метод самостійної роботи**, коли для кращого осмислення логічної структури нового матеріалу учням пропонується скласти план викладу чи план-конспект із принципом: мінімум тексту – максимум змісту [4, с. 154–161].

Власноруч складений план-конспект допомагає учням упевнено відтворювати навчальний матеріал під час перевірки домашніх завдань. Навички конспектування, складання плану відповіді чи повідомлення, коментованого читання літератури, виявлення основної ідеї в тексті, робота з довідниками та науково-популярними джерелами сприяють розвитку в учнів як теоретичного, так і образно-наочного мислення під час аналізу та узагальнення закономірностей навколишнього світу.

Під час роботи в класі учні мають не просто читати підготовлений матеріал, а переказувати його. Такий підхід формує вміння аналізувати й

узагальнювати інформацію, систематизувати знання та структурувати навчальний матеріал.

3. Метод самостійної роботи з дидактичними матеріалами.

Організація самостійної діяльності учнів передбачає таке структурування завдань, щоб кожен здобувач освіти мав можливість індивідуально опрацювати дидактичний матеріал. У практиці викладачів доволі часто застосовуються власноруч виготовлені роздаткові матеріали [16, с. 125].

Умовно їх можна поділити на три групи:

1. Матеріали для первинного ознайомлення та осмислення нової інформації без попереднього пояснення викладача:

- картки із завданнями трансформувати текст підручника у вигляді плану або таблиці;
- завдання перетворити малюнки чи схеми у словесний опис;
- картки для самостійних спостережень або для аналізу демонстраційного матеріалу.

2. Матеріали для закріплення та застосування знань і навичок:

- картки із запитаннями, що спонукають до роздумів;
- розрахункові завдання;
- вправи на складання схем.

3. Матеріали для контролю навчальних досягнень:

- тестові завдання;
- завдання, спрямовані на створення та розв'язання проблемних ситуацій [1, с. 56].

Важливим засобом активізації навчальної діяльності є **метод проблемного викладу**. Його сутність полягає у створенні на уроці проблемної ситуації, коли учні ще не мають достатніх знань чи способів дій для пояснення певних фактів. У такому випадку вони висувають власні припущення та гіпотези, пропонуючи можливі шляхи розв'язання проблеми. Застосування цього методу формує вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати й вибудовувати причинно-наслідкові зв'язки [20, с. 85].

Проблемний підхід включає низку логічних операцій, необхідних для вибору оптимального рішення. Його структура передбачає:

- постановку проблемного запитання;
- організацію проблемної ситуації на основі поставленої задачі;
- створення проблемних завдань, виходячи з окремих наукових теорій;
- використання прикладів з досвіду або повідомлень як основи для проблемної ситуації;
- розв'язання пізнавальних завдань.

Роль викладача при цьому зводиться до вмілого моделювання проблемної ситуації та спрямування пізнавальної діяльності учнів у потрібному напрямку.

Метод самостійного розв'язання розрахункових і логічних завдань.

Учні виконують самостійне розв'язання задач, що мають розрахунковий або логічний характер, які потребують обчислень, аналізу та формулювання висновків. Такі завдання можуть бути як аналогічними до розглянутих раніше, так і творчими.

У процесі роботи застосовуються різні прийоми організації навчально-пізнавальної діяльності:

1. На етапі сприйняття й зацікавлення матеріалом:

- прийом *новизни* – доповнення навчального матеріалу цікавими фактами, відомостями чи історичними даними;
- прийом *семантизації* – формування інтересу через пояснення смислового значення понять і термінів;
- прийом *динамічності* – налаштування учнів на вивчення процесів у розвитку й зміні;
- прийом *значущості* – підкреслення практичної, господарської, біологічної чи естетичної цінності матеріалу.

2. На етапі засвоєння нового:

- *евристичний прийом* – постановка складних питань із використанням навідних запитань для знаходження відповіді;

- *дискусійний прийом* – організація обговорення спірних питань, що сприяє формуванню навичок аргументації й захисту власної думки;

- *дослідницький прийом* – виконання завдань, що базуються на спостереженнях, дослідах, аналізі літератури, з подальшою формулюванням висновків.

3. На етапі відтворення й закріплення знань:

- *натуралізація* – виконання завдань із використанням натуральних об'єктів, колекцій або зразків.

Для підтримання високої пізнавальної активності на заняттях можливе застосування різних способів оцінювання роботи:

- створення незалежного журі (викладач і консультанти з числа учнів інших груп);

- розподіл завдань викладачем відповідно до рівня підготовки, щоб уникнути незацікавленості слабших і сильніших учнів;

- поєднання оцінки групової діяльності з індивідуальною;

- надання творчих домашніх завдань, які слугують підготовкою до узагальнюючого уроку з теми. Це дає можливість проявити себе навіть менш активним учням [32].

Активізація навчально-пізнавальної діяльності може реалізовуватися не лише під час уроків, але й у межах позаурочних заходів.

Кожен викладач у процесі навчання використовує власні способи активізації пізнавальної діяльності студентів, проте досвід одного педагога не можна без змін перенести до іншого освітнього середовища чи групи. Саме тому виникає потреба у науковому обґрунтуванні системи організації роботи викладача щодо стимулювання навчальної активності учнів.

Головною метою такої діяльності є розвиток творчих здібностей школярів і студентів. Відомо, що будь-які здібності, зокрема й інтелектуальні, формуються й удосконалюються безпосередньо в діяльності. Тому завдання педагога полягає у вмілому використанні методів і прийомів, які забезпечують високий рівень зацікавленості та пізнавальної активності. При цьому

необхідно враховувати можливості й рівень підготовленості учнів: надто складні завдання можуть знизити їхню впевненість у власних силах і не сприятимуть позитивному результату. Отже, система стимулювання навчальної діяльності має вибудовуватися поетапно, з орієнтацією на поступовий розвиток мислення й творчих здібностей.

У процесі навчання учень залучається до різних видів діяльності, що активізують основні психічні процеси: відчуття, сприйняття, пам'ять, уяву та мислення. Оскільки провідною ланкою є саме мислення, то активізація навчання фактично означає стимулювання мисленнєвої діяльності. Водночас варто пам'ятати: без внутрішнього бажання самого учня вчитися навіть найкращі педагогічні методи не дадуть належного ефекту. Це свідчить про необхідність формування в учнів мотивації до навчання й прагнення до розв'язання пізнавальних завдань.

Активізація навчальної роботи нерозривно пов'язана зі стимулюванням інтелектуальних процесів. У розвитку мислення школярів і студентів можна виокремити три основні рівні: рівень розуміння, рівень логічного мислення та рівень творчого мислення.

Розуміння – це аналітико-синтетична діяльність, що спрямована на засвоєння готової інформації, яку повідомляє викладач або яку учень здобуває з підручника. Викладач у цьому випадку подає нові факти, аналізує результати дослідів, здійснює мисленнєві операції (аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування), а також використовує прийоми інтелектуальної роботи (класифікацію, порівняння, визначення понять). Учні, у свою чергу, стежать за логікою викладу й внутрішньою послідовністю доказів, що вимагає від них зусиль та активної розумової роботи [31].

Логічне мислення передбачає самостійне розв'язання пізнавальних завдань. Подібно до розуміння, воно теж є аналітико-синтетичною діяльністю, проте відрізняється за своїм джерелом, освітньою функцією та внутрішнім переживанням. Якщо розуміння зводиться до усвідомлення й засвоєння готової інформації, то логічне мислення означає самостійний пошук нових

знань і висновків. Його розвиток забезпечується під час евристичних бесід, виконання лабораторних робіт, розв'язання пошукових завдань, аналізу підручників та інших видів навчальної діяльності.

Рівень творчого мислення формується під час виконання завдань, що потребують від учнів нестандартного підходу. Творчими вважаються ті завдання, спосіб розв'язання яких заздалегідь не визначений і учням у готовому вигляді не відомий. Згідно із сучасними уявленнями, процес творчого мислення включає три основні етапи. На першому етапі виникає проблемна ситуація, здійснюється її попередній аналіз та формулюється сама проблема. Другий етап передбачає пошук можливих шляхів її розв'язання. На завершальному, третьому етапі, принцип знайденого рішення реалізується на практиці й проходить перевірку [24].

Як зазначалося раніше, важливим завданням є формування в учнів мотивів до навчання, серед яких ключове місце займає інтерес до предмета.

Пізнавальний інтерес можна визначити як спрямовану активність психічних процесів особистості на певні явища та об'єкти навколишньої дійсності. Звісно, освітній процес не може обмежуватися лише тим, що подобається учням, адже навчання – це серйозна праця, що потребує значних зусиль. Проте стійкий інтерес, що виникає через цікавість і допитливість, істотно впливає на результативність навчальної діяльності.

Роль викладача полягає не лише у поясненні нового матеріалу, але й у вмілому організуванні пізнавальної активності учнів. Знайомство з темою зазвичай розпочинається з її оголошення, після чого педагог має підкреслити важливість її вивчення та логіку послідовного розгляду окремих питань. Особливе значення має зацікавлення учнів: для цього викладач може використати яскраві факти відкриття закону, продемонструвати досліди, які згодом учні пояснять, чи визначити пізнавальні завдання, що будуть розв'язуватись у процесі заняття. Усвідомлення мети діяльності є необхідною умовою для формування вольових дій.

Розуміння навчального матеріалу, що опановується, становить лише перший щабель у стимулюванні навчальної активності. Саме на цій основі реалізуються подальші методи й прийоми, які потребують від учнів більшої самостійності та спрямовані на розвиток логічного і творчого мислення.

Розглянемо окремі методи активізації навчальної діяльності. Одним із них є **метод евристичної бесіди**. Для того щоб розвинути логічне мислення учнів, необхідно створити умови, у яких вони самостійно здійснюватимуть аналіз, порівняння, синтез, робитимуть висновки за допомогою індуктивних чи дедуктивних міркувань. Це досягається під час уроку у формі бесіди. Важливо, щоб запитання, які ставить викладач, були спрямовані не на відтворення вже засвоєних знань, а на стимулювання мислення та активної аналітико-синтетичної діяльності учнів, що приводить до самостійних висновків. Отже, ключовим чинником у такому методі є не сам факт проведення бесіди, а якість і спрямованість поставлених питань.

Організація уроку за допомогою евристичної бесіди потребує від педагога ретельної підготовки. Спершу необхідно чітко визначити пізнавальні завдання заняття й виокремити ті з них, що учні зможуть вирішити власними інтелектуальними зусиллями у процесі діалогу. Наступним кроком є добір об'єктів для аналізу: при використанні індуктивного підходу це можуть бути результати дослідів, а при дедуктивному – теоретичні моделі процесів чи явищ, представлені у вигляді схем, ілюстрацій або діючих моделей. Важливо також передбачити обсяг знань, необхідний учням для правильного аналізу матеріалу.

Розвитку мислення школярів значною мірою сприяють експериментальні завдання під час засвоєння нового матеріалу, а також самостійна робота з підручником.

Теоретичною базою **проблемного навчання** виступають закономірності творчого пізнавального процесу. Подібно до нього, проблемне навчання реалізується у три етапи. Перший етап передбачає створення проблемної ситуації, її аналіз та формування у школярів потреби у з'ясуванні

певного питання. На другому етапі учні включаються в активний пошук шляхів розв'язання: висувають припущення й гіпотези, які надалі обговорюються та аналізуються з метою визначення найбільш доцільних рішень. Завершальний, третій етап передбачає перевірку висунутих гіпотез – як теоретичним, так і експериментальним шляхом – і формулювання підсумкових висновків. У процесі цього досліджуються різні аспекти явищ чи об'єктів, що вивчаються, внаслідок чого формується цілісна система знань.

Часто помилково вважають, що проблемне навчання починається з безпосереднього формулювання навчальної проблеми. Насправді його відправною точкою є створення проблемної ситуації. Сама проблема (суперечність) існує об'єктивно, незалежно від того, хто її досліджує. Створення проблемної ситуації передбачає включення учня в таку діяльність, у ході якої виявляються факти, що не збігаються з його життєвим досвідом чи наявною системою знань. Виникаюча невідповідність стимулює бажання з'ясувати суть питання та знайти причину суперечності. Отже, проблема з'являється в результаті аналізу такої ситуації й усвідомлення учнем наявного протиріччя [19].

Таким чином, проблемна ситуація полягає у залученні школяра до її розв'язання й проявляється у його внутрішньому психологічному стані, який супроводжується усвідомленням наявності пізнавальних труднощів та впевненістю, що розв'язок існує поруч, і для його знаходження необхідне напружене мислення. Саме відчуття доступності відповіді відіграє ключову роль у проблемному навчанні, адже питання, які виходять за межі можливостей учнів, не здатні викликати інтерес. Створення проблемної ситуації пробуджує інтерес до теми й мотивує школярів до активного пошуку. Отже, занурити учнів у таку ситуацію – означає підштовхнути їх до усвідомлення протиріччя.

У практиці викладання для створення подібних ситуацій використовують кілька видів суперечностей:

- між індивідуальним досвідом учнів та науковими знаннями;

- у самому процесі пізнання, коли нові знання вступають у конфлікт із раніше засвоєними;
- у самій об'єктивній дійсності.

Способи створення проблемних ситуацій можуть бути різними. Завдання викладача полягає не в тому, щоб одразу вказати учням на протиріччя, а в тому, щоб вони самостійно виявили його у процесі пошуку. Такі ситуації охоплюють емоційний, пошуковий і вольовий компоненти. Їх головна функція – спрямувати навчальну діяльність учнів на глибоке засвоєння матеріалу, забезпечити мотивацію та викликати зацікавленість у навчанні.

Особливо результативно проблемний підхід проявляється під час вивчення технічних дисциплін. Його реалізація передбачає використання викладачем проблемного викладу матеріалу, який супроводжується постановкою творчих завдань та організацією самостійної роботи учнів. Таке навчання стимулює формування узагальнень і робить процес пізнання значно активнішим. Проблемні ситуації можна створювати через підведення учнів до встановлення прихованих залежностей, постановку пропедевтичних завдань, організацію дискусій, вправи на виявлення суперечностей у власних уявленнях, розв'язування підготовчих задач, ситуації вибору чи порівняння нового поняття з уже відомими.

Важливою складовою активізації навчання технічних дисциплін є використання виробничих завдань на практичних заняттях. Вони забезпечують можливість застосування здобутих знань, умінь і навичок у реальних умовах. Такі завдання найчастіше інтегрують у самостійні практичні роботи, що виконуються у процесі професійної підготовки.

Отже, активізація пізнавальної діяльності учнів передбачає тісну співпрацю викладача й студента, спрямовану на розвиток креативного мислення, здатності працювати з великими обсягами навчальної інформації, використання сучасних освітніх та інформаційних технологій, різних методів, прийомів і форм роботи.

1.3 Педагогічні умови активізації навчальної діяльності учнів закладів професійно-технічної освіти

Пошук шляхів підвищення ефективності навчального процесу за останні роки став більш активним. Доведено, що в рішенні задачі підвищення ефективності і якості навчального процесу є активізація навчання учнів. Її особлива значущість полягає в тому, що навчання, будучи відштовхуючою перетворюючою діяльністю, направлене не тільки на сприйняття навчального матеріалу, але і на формування відношення учня до самої пізнавальної діяльності. Перетворюючий характер діяльності завжди пов'язаний з активністю суб'єкта. Знання, отримані в готовому вигляді, як правило, викликають складнощі в їх застосуванні до пояснення спостережуваних явищ і рішення конкретних завдань. Одним з істотних недоліків знань залишається формалізм, який виявляється у відриві завчених теоретичних положень від уміння застосувати їх на практиці.

Однак підходи до вирішення проблеми активізації навчальної діяльності в науково-педагогічній теорії та практиці різноманітні. Реалізація завдань професійно-технічної освіти та її ефективність значною мірою залежать від педагогічних умов, що створюються для активізації навчальної діяльності учнів закладів професійно-технічної освіти.

Розпочате в першому розділі кваліфікаційного дослідження багатоаспектне вивчення проблеми активізації навчальної діяльності в учнів закладу професійно-технічної освіти, виявлення її специфіки, змісту та сутності в професійному становленні цілком може стати достатнім науковим підґрунтям для визначення і обґрунтування педагогічних умов активізації навчальної діяльності. Вивчення підходів до організації активізації навчальної діяльності як фактора розвитку професійної мотивації учнів в умовах модернізації професійної освіти потребує аналізу психолого-педагогічної наукової літератури, присвяченої питанню персонального характеру освіти та розвитку майбутньої професійної активності.

Активність учнів до навчання в закладі професійно-технічної освіти розвивається при наявності конкретних педагогічних умов, різного ступеня своєї виразності, спрямованості, стійкості, інтенсивності, які сприяють організації освітніх ситуацій при взаємодії учня з педагогом та однокурсниками, а також наповненню професійно-орієнтованого змісту діяльності, створення активного освітнього середовища.

Такі умови є силами, що визначають ефективність становлення особистості майбутнього фахівця, освоєння професійних цінностей, норм, звичок, досвіду соціального поведіння. В. Сластьонін визначає поняття умови як «обставини, від яких що-небудь залежить, як обстановку, у якій що-небудь відбувається». У філософії поняття «умова» трактується як відношення предмет до навколишнього явища, без яких він існувати не може. Умова складає те середовище, обстановку, у якій явище виникає, існує і розвивається. На думку Е. Андрієнко, педагогічні умови – це результат цілеспрямованого відбору, конструювання й застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення цілей. О. Новиков під педагогічними умовами розуміє обставини процесу навчання і виховання, що забезпечують досягнення заздалегідь поставлених цілей. У дослідженні М. Боритка подане таке визначення поняття «педагогічні умови» це зовнішня обставина, фактор, що здійснює суттєвий вплив на протікання педагогічного процесу, тією чи іншою мірою свідомо сконструйований педагогом, такий, що інтенціонально передбачає, але не гарантує певний результат процесу. Слід звернути увагу позицію науковця про те, що педагогічні умови конструюють педагогом з метою впливу на той чи інший навчально-виховний процес. Разом с тим, важливою у контексті з'ясування сутності поняття «педагогічні умови» є така теза: «на відміну від засобу, умова не передбачає жорсткої причинної детермінованості результату» [5].

У рамках нашого дослідження під педагогічними умовами ми будемо розуміти сукупність форм, методів, педагогічних прийомів спрямованих на

розвиток навчальної та в майбутньому і професійної активності студентів ЗПТО. Спеціально створювані педагогічні умови мають здатність регулювання педагогічного процесу, можливістю робити його структурні елементи, що співвідносяться один з одним. Педагогічні умови є свого роду «атмосфера» освітнього процесу, сукупність об'єктивних та суб'єктивних факторів, що впливають на ефективність функціонування педагогічного процесу.

Таким чином, узагальнюючи викладене та враховуючи результати проведеного дослідження, педагогічні умови активізації навчальної діяльності учнів ми визначаємо як науково обґрунтовану систему організації та стимулювання їхньої пізнавальної активності, спрямовану на якісні зміни всіх складових професійної підготовки. Отже, під педагогічними умовами доцільно розуміти спеціально створені внутрішні чинники навчально-виховного процесу та індивідуальні особливості його учасників. Саме вони забезпечують цілісність навчання й виховання у закладах професійної освіти відповідно до потреб суспільства та вимог ринку праці, сприяючи гармонійному та всебічному розвитку особистості.

На думку низки дослідників і педагогів-практиків (Н. Волкова, Н. Гражевська, О. Коберник, Л. Сушенцева, О. Сушенцев, І. Харламов та ін.), однією з ключових передумов зростання навчальної активності учнів є організація проблемних ситуацій. Проблемна ситуація – це завдання-протиріччя, яке потребує вирішення учнями.

Іншими словами, рушійною силою розвитку мислення виступає інтелектуальне утруднення – психологічний стан учня, коли виникає потреба у пошуку нових, ще невідомих йому знань або способів діяльності. Тобто проблемна ситуація виникає тоді, коли школяр намагається подолати складне завдання, але не має достатньо інформації та змушений її здобувати. Для того щоб проблемна ситуація органічно інтегрувалася у навчальний процес, вона повинна набути форми пізнавального завдання.

За визначенням М. Махмутова, проблемна ситуація – це інтелектуальне утруднення, яке з'являється тоді, коли людина не знає, як пояснити певне явище, факт чи процес, або ж не може досягти мети відомими їй способами. Це змушує суб'єкта шукати нові підходи чи методи діяльності.

Отже, проблемною можна вважати таку ситуацію, коли учень стикається з об'єктивним протиріччям, на яке не може дати відповідь, адже наявні знання чи інформація не містять готових розв'язків і методів їх отримання. З психологічної точки зору, саме це стає поштовхом для інтелектуальної активності, спрямованої на пошук та розв'язання проблем. При цьому варто підкреслити, що проблемна ситуація набуває дидактичного значення лише тоді, коли вона знаходиться у зоні найближчого розвитку учня: створюючи істотні труднощі, вона водночас залишається об'єктивно доступною для розв'язання.

Важливою педагогічною умовою, що сприяє налагодженню гармонійних взаємовідносин між викладачем професійного навчання та учнями, формуванню позитивного емоційного клімату на занятті й реалізації потенціалу учнів, на думку О. Коберника та Г. Коберник, є організація у навчальному процесі ситуацій гарантованого успіху. У психолого-педагогічних дослідженнях ситуація успіху визначається як особливий внутрішній стан задоволення, що виникає в результаті досягнення людиною певних результатів у фізичній або інтелектуальній діяльності.

Створення подібних ситуацій можливе тоді, коли учень позбавлений відчуття страху перед майбутнім завданням, а сам матеріал, що пропонується, є посильним і зрозумілим, дає змогу виявити здібності та проявити індивідуальні можливості. Успішне виконання навчальної роботи, яке приносить відчуття радості й задоволення, виступає одним із найпотужніших стимулів розвитку пізнавального інтересу. Як наголошував С. Рубінштейн, для того щоб учень активно включився у навчання, необхідно, аби поставлені завдання він не лише усвідомлював, а й внутрішньо сприймав як значущі, здатні викликати емоційний відгук.

Г. Щукіна підкреслювала, що різноманітність прийомів і методів діяльності сприяє активізації процесу навчання, розширює коло інтересів учнів. Взаємне доповнення різних видів діяльності, інтегрованих у навчальний процес, допомагає виявляти індивідуальні схильності, потреби й інтереси учнів, впливаючи на їхній загальний розвиток [19].

Одним із ефективних шляхів є поєднання навчальної діяльності з елементами гри. Сучасна практика довела ефективність ігрових завдань і вказує на потребу їх наукового узагальнення, визначення оптимальної частки й місця в системі навчання. Гра виступає стимулятором навчального інтересу, сприяє глибшому й більш усвідомленому засвоєнню знань. Такий інтерес може виявлятися як зовнішній стимул процесу пізнання чи як внутрішній мотив, що взаємодіє з іншими спонукальними факторами.

За відсутності інтересу до дисципліни засвоєння матеріалу здійснюється на значно нижчому рівні. Тому важливо постійно підтримувати й розвивати навчальні інтереси, що досягається завдяки вдосконаленню змісту матеріалу та форм його подачі, зокрема, включенню ігрових елементів у навчальний процес [7].

Ігрова діяльність не лише активізує пізнавальний процес, але й формує позитивний емоційний клімат у групі, впливає на загальний настрій учнів. Разом з тим при організації ігор необхідно враховувати вікові та індивідуальні особливості тих, хто навчається.

У закладах професійно-технічної освіти викладачі повинні готувати учнів до майбутньої професійної діяльності, тому в навчально-виробничому процесі підготовки кваліфікованих робітників доцільно використовувати активні методи, серед яких дидактичні, рольові та ділові ігри, вікторини, метод «мозкової атаки» тощо.

На переконання Я. Бельчікова, підбираючи певну гру для навчального процесу, педагог має враховувати, що її розробка передбачає послідовне проходження кількох етапів:

- визначення тематики гри;

- постановка її цілей та завдань;
- організація й проведення (оголошення теми учням, підготовка необхідних матеріалів, безпосереднє проведення та підбиття підсумків).

Результативність гри значною мірою залежить від дотримання ряду вимог:

- відповідність гри програмі навчання;
- завдання мають бути посильними – не надто простими й водночас не надмірно складними;
- врахування вікових особливостей учнів;
- різноманітність форм ігор;
- залучення до гри всіх учасників навчальної групи [1].

Використання ділових ігор у навчальному середовищі сприяє не лише розвитку професійних компетентностей майбутніх фахівців, а й формує здатність відстоювати власну точку зору, критично осмислювати та інтерпретувати інформацію, працювати в команді. Під час проведення такої гри реалізуються кілька важливих освітніх завдань, зокрема:

1. стимулюється активність учнів;
2. удосконалюється навичка аналізу спеціальної літератури;
3. розвивається творче мислення;
4. формується вміння оцінювати різні позиції та зіставляти можливі шляхи їх вирішення;
5. закріплюються вміння знаходити найбільш оптимальні варіанти прийняття рішень.

Багато дослідників підкреслюють, що подібні методи навчання не лише підвищують інтерес до предмета, але й стимулюють пізнавальну активність студентів, роблячи освітній процес динамічнішим та ефективнішим.

Отже, можна зробити висновок, що інтерес і внутрішня мотивація учнів до навчальної діяльності є вирішальними факторами, які визначають ефективність освітнього процесу. Вони безпосередньо впливають на рівень уваги, швидкість та якість запам'ятовування, загальні результати розумової

діяльності. Належна мотивація забезпечує ініціативність, задоволення від власної роботи та усвідомлення її значущості, що стає підґрунтям для подальшого саморозвитку й професійної самореалізації.

Варто підкреслити, що активізація пізнавальної діяльності студентів має відбуватися систематично й охоплювати всі можливі напрями. Це вимагає наявності чітких організаційно-методичних засад, на основі яких викладач координує як власну діяльність, так і роботу здобувачів освіти. Ключове значення при цьому має усвідомлення педагогом мети активізації пізнавальної активності студентів. Найбільш результативно цей процес реалізується у випадках, коли педагог:

1. формує у студентів прагнення відкривати нові знання, що стимулює їхню подальшу пізнавальну роботу та поступово приводить до стабільності у навчанні;
2. надає знання, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю, та розвиває уміння й навички їх творчого застосування, що в підсумку забезпечує оволодіння професійною майстерністю;
3. сприяє засвоєнню нового матеріалу, набуттю вмінь і навичок, які стимулюють особистісний розвиток студента, підводячи його до рівня творчого мислення й здатності розв'язувати практичні завдання [42, 196].

Добір засобів навчання доцільно здійснювати, виходячи з характеру пізнавальної діяльності на різних етапах освітнього процесу. Хоча педагогіка чітко визначає цілі й завдання використання технічних засобів, питання способів їх ефективного застосування залишається відкритим. Дослідження Т. Носкової та результати експериментів щодо впливу сучасних навчальних засобів дозволяють виокремити три моделі їх використання.

Перша полягає в органічному поєднанні матеріалів технічних засобів (фільмів, аудіозаписів тощо) з систематичним викладом навчального матеріалу викладачем. Друга передбачає засвоєння основної частини лекційного матеріалу саме за допомогою технічних засобів, коли викладач

спрямовує діяльність студентів на сприйняття інформації, але сам не подає її систематично.

Застосування аудіовізуальних засобів сприяє реалізації низки дидактичних принципів: цілеспрямованості, зв'язку знань із практикою, наочності, створення позитивного емоційного клімату на занятті. У рамках першої моделі можуть також використовуватись моделі, діючі стенди чи реальні зразки обладнання. Водночас важливо враховувати, що не всі технічні засоби застосовуються одночасно – педагог добирає їх відповідно до специфіки матеріалу. У сучасних умовах ефективність такого підходу значно зростає завдяки використанню можливостей комп'ютерних технологій.

Узагальнюючи, можна виділити такі положення:

1. рівень пізнавальної активності студентів зумовлюється як педагогічним впливом, так і особистим досвідом;
2. джерелами активізації є: зміст навчального матеріалу, сам процес організації навчання, а також потенціал викладача і студента;
3. формами прояву активності виступають самостійність і творча індивідуальна робота;
4. до умов формування пізнавальної активності належать: орієнтація на активну розумову діяльність студентів, організація навчання на рівні, що відповідає їх можливостям, та забезпечення позитивного емоційного фону освітнього процесу.

Висновки до розділу 1

Здійснений у *першому* розділі аналіз теоретико-методичних засад дослідження проблеми удосконалення навчально-виховного процесу в сучасному закладі професійно-технічної освіти дозволяє нам зробити ряд висновків узагальнюючого характеру.

Вони стосуються, по-перше, результатів аналізу психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми; по-друге, проблеми визначення

сутності, змісту й специфіки методів навчання в ЗПТО, які сприяють активізації навчальної діяльності учнів; по-третє, теоретичного обґрунтування дієвих педагогічних засобів і умов, що сприяють підвищенню рівня професійної підготовки учнів сучасного ЗПТО.

Результати аналізу наукової літератури показали, що досліджувана нами проблема актуальна на сьогодні, змістовно складна та багатоаспектна, оскільки поєднує у собі великий фонд наукових знань з різних галузей: філософії, педагогіки, психології.

Результати аналізу загальної ситуації в освітній галузі засвідчили, що удосконалення навчально-виховного процесу в сучасному ЗПТО сьогодні включає не тільки зміну в змісті дисциплін, що вивчаються, а й зміну підходів до методик викладання, розширення арсеналу методичних прийомів, активізацію навчальної діяльності учнів в ході заняття, наближення досліджуваних тем до реального життя через розгляд ситуацій та пошуків шляхів вирішення найбільш гострих суспільних проблем. Важливо, щоб учень не був пасивним об'єктом впливу, а міг самостійно знайти потрібну інформацію, обмінятися думкою з певної теми зі своїми однолітками, брати участь в дискусії, знаходити аргументи, виконувати різноманітні ролі. Тому необхідно виявити найбільш оптимальні форми навчання, методи та прийоми, які використовуються на заняттях для підвищення професійної підготовки, розширення кругозору учнів і їх загальної культури.

На підставі теоретичного аналізу літератури ми зробили висновок про те що, в процесі набуття учнями знань, умінь і навичок важливе місце займає їх навчально-пізнавальна активність, уміння викладача активно керувати нею. З боку викладача навчальний процес може бути керованим пасивно і активно. Тому в процесі навчання учень також може проявити пасивну і активну навчальну діяльність.

Методи і прийоми активізації, що їх застосовує викладач, повинні враховувати рівень пізнавальних здібностей учнів, бо непосильні завдання можуть підірвати віру учнів у свої сили і не дадуть позитивного ефекту. Тому

система роботи викладача з активізації навчальної діяльності учнів повинна будуватись із урахуванням поступового і цілеспрямованого розвитку їх пізнавальної активності, особистісного досвіду самого учня. Джерелами пізнавальної активності можуть бути: зміст навчального матеріалу; процес навчання, який виступає як процес організації пізнавальної активності учнів; резерви особистості учня і викладача. Формами прояву пізнавальної активності на занятті є: самостійність; індивідуальна творчість. Умовами формування пізнавальної активності є: максимальна опора на активну розумову діяльність учнів; ведення навчального процесу на оптимальному рівні розвитку учнів; емоційна атмосфера навчання, позитивний емоційний тонус навчального процесу.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

2.1 Шляхи і методи активізації навчальної діяльності учнів на заняттях

Освіта як ключовий чинник суспільного прогресу вимагає впровадження в освітню практику інноваційних технологій, заснованих передусім на модернізації дидактичної системи. Ефективність цього процесу забезпечується використанням сучасних високопродуктивних методів, що сприяють творчому засвоєнню та інтеграції набутих знань.

Для сучасного етапу розвитку суспільства застосування новітніх освітніх технологій має особливу практичну вагу, адже в умовах глобалізації воно тісно пов'язане з поширеним використанням інформаційно-освітніх інновацій.

Основою організації та планування навчального процесу, методики викладання дисциплін виступають дидактичні принципи, які поєднують мету та зміст професійної підготовки з об'єктивними закономірностями навчальної діяльності. Відомо, що принципи навчання визначають основні положення та нормативні вимоги до структури й здійснення освітнього процесу [42, с.75].

У контексті підготовки здобувачів освіти у закладах професійно-технічної освіти із застосуванням сучасних технологій ключовими виступають такі принципи: науковість, доступність, послідовність і системність, наочність, професійна орієнтація, бінарність, свідоме та активне ставлення до навчання, інформатизація освітнього процесу. У своїй сукупності вони формують цілісну систему, що відображає специфіку освітньої діяльності.

Сучасна система освіти повинна не лише передавати знання, а й забезпечувати їх постійне оновлення, формувати потребу в безперервному

навчанні, у самостійному оволодінні новими вміннями та навичками, а також стимулювати творчий підхід до опрацювання знань упродовж усього життя.

Важливою умовою ефективного застосування новітніх освітніх технологій є реформування освітньої системи та створення нових дидактичних і методичних концепцій [23, 27, 29, 37, 59].

Основними напрямками цього процесу мають бути:

- формування предметно-орієнтованих навчально-інформаційних середовищ із використанням мультимедійних ресурсів, електронних підручників та сучасних засобів комунікації;
- навчання здобувачів освіти навичок орієнтації та «навігації» в інформаційному просторі;
- розвиток системи дистанційної освіти.

Розглянемо основні типи інноваційних технологій навчання, що відіграють важливу роль у підвищенні ефективності навчально-пізнавальної діяльності.

В Україні була розроблена та активно впроваджується технологія інтерактивного навчання (О. Пометун). Термін «інтерактивний» походить від англійських слів «inter» – взаємний та «act» – діяти, і означає особливий спосіб організації освітнього процесу, який спрямований на створення комфортного навчального середовища. У таких умовах кожен здобувач освіти має можливість відчути власну успішність та інтелектуальну компетентність. Інтерактивне навчання трактується як освітній діалог, під час якого учасники педагогічного процесу активно взаємодіють з метою досягнення порозуміння, колективного вирішення навчальних завдань і розвитку особистісних якостей учнів [41, 52, 53].

Дана технологія ґрунтується на застосуванні активних методів навчання, серед яких:

- аналіз конкретних ситуацій;
- введення у проблематику дослідження;
- постановка навчальних завдань;

- групове опрацювання рішень;
- колективне обговорення (дискусія);
- підсумкова бесіда.

Особистісно орієнтоване навчання науковці визначають як форму організації освітнього процесу, що передбачає врахування індивідуальних можливостей і здібностей учнів, створення умов для розкриття їхнього потенціалу та розвитку ключових компетентностей [50]. Його мета полягає у забезпеченні можливостей для самостійної навчальної діяльності та формуванні індивідуальних особливостей учня. Такий підхід передбачає не лише створення викладачем творчої атмосфери, а й постійне використання суб'єктивного життєвого досвіду учнів у навчальному процесі.

Ще одним різновидом сучасних технологій є модульне навчання. Його сутність полягає у тому, що здобувач освіти самостійно або за підтримки викладача досягає конкретних навчальних цілей у процесі опрацювання модуля. Перевага цього підходу полягає в тому, що модулі (цільові функціональні навчальні блоки) дозволяють переводити освітній процес на суб'єкт-суб'єктну основу, індивідуалізувати роботу з кожним учнем, дозувати педагогічну підтримку, а також регулювати форми взаємодії викладача й здобувачів освіти [49]. Навчальна програма за модульною системою складається з комплексу блоків і поступово ускладнених завдань. При цьому здійснюється як початковий, так і проміжний контроль, що дає змогу учневі разом із педагогом управляти власним навчальним поступом.

Модульно-блочна технологія навчання являє собою поєднання різних форм і способів організації освітнього процесу, що узгоджені в часі та структуровані в єдину систему. Основою такої технології виступають принципи та правила поділу змісту освітнього матеріалу на окремі самостійні частини – модулі-блоки; організація самостійної роботи учнів; застосування поступового й автономного контролю за результатами навчання. Важливим компонентом у межах модульно-блочної системи є використання різних способів перевірки знань.

Мережеві технології передбачають телекомунікаційну взаємодію здобувачів освіти з викладачами, працівниками бібліотек чи лабораторій. Доступ до необхідних баз даних здійснюється завдяки глобальній мережі Internet. Основними засобами мережевої комунікації виступають:

- **електронна пошта**, що забезпечує обмін інформацією та консультації між учасниками освітнього процесу;
- **теле- та відеоконференції**, які дозволяють організувати дистанційне навчання, колективне обговорення проблемних питань і навіть участь у ділових іграх.

Ігрові технології навчання реалізуються через залучення учнів до освітніх ігор, які моделюють реальні явища чи професійні ситуації. У сучасній педагогічній практиці все частіше використовується термін «імітація» замість «гра», адже акцент робиться на сутнісній складовій дії. Навчальні ігри мають подвійне призначення: з одного боку – сприяють засвоєнню знань, умінь і навичок, а з іншого – створюють можливості для самовизначення, розвитку креативності та емоційного залучення до освітнього процесу.

Концепція проблемного навчання ґрунтується на організації освітньої діяльності через створення проблемних ситуацій і стимулювання самостійного пошуку їх рішень. Це сприяє глибокому засвоєнню матеріалу, розвитку творчого мислення й уміння діяти самостійно. Проблемна ситуація завжди містить елемент суперечності. Власне, навчальна проблема полягає у протиріччі між уже відомою та новою інформацією. Проблемне питання поєднує тезу й антитезу. Виділяють кілька форм реалізації проблемного навчання:

- проблемний виклад матеріалу педагогом;
- створення проблемних ситуацій під час занять;
- формування та вирішення проблемних завдань безпосередньо учнями.

У процесі проблемного навчання взаємодія між викладачем і студентами вибудовується за певним алгоритмом дій, що включає такі етапи:

- формулювання проблеми;

- визначення можливих шляхів її вирішення;
- обґрунтування та вибір найбільш доцільного варіанту;
- практичне розв'язання поставленої проблеми.

Дослідження різних типів інноваційних технологій свідчить про їх значну перевагу над традиційними формами навчання. Це особливо актуально в сучасних умовах, коли системи освіти в різних країнах стикаються з численними викликами щодо ефективної організації освітнього процесу. Використання новітніх технологій відкриває можливість інтеграції таких процесів, які у межах класичної моделі освіти залишалися роз'єднаними, а саме: працевлаштування, побудова професійної кар'єри, неперервна освіта тощо.

2.2 Методичні рекомендації з розвитку пізнавальної активності учнів у процесі навчання в ЗПТО

Заклади професійно-технічної освіти мають забезпечувати підготовку фахівців, здатних конкурувати на ринку праці та швидко пристосовуватися як до умов виробництва, так і до освітнього середовища. Випускники повинні включатися у виробничий процес одразу після працевлаштування.

Навчальні дисципліни виступають важливим інструментом постійної передачі учням професійно значущої інформації, оновлення та поглиблення знань у межах спеціальності. Вони мають сприяти підвищенню рівня освіченості та ерудиції майбутніх фахівців. Адже професійна діяльність вимагає від спеціаліста безперервного вдосконалення майстерності, розширення кола знань і розвитку професійних компетентностей.

У системі професійно-технічної освіти виділяють дві основні групи активних методів навчання: традиційні (неімітаційні) та інноваційні (імітаційні, ігрові).

До традиційних належать:

1. Лабораторно-практичні заняття.

2. Самостійне виконання навчально-виробничих завдань.
3. Виробничі семінари.
4. Практика на підприємстві.
5. Виконання індивідуальних проєктів.
6. Дискусії та мозкові штурми.
7. Програмоване навчання.
8. Дослідницька діяльність.

Інноваційні (імітаційні, ігрові) методи включають:

1. Розробку альтернативних рішень.
2. Виконання імітаційних вправ.
3. Індивідуальні тренінги.
4. Аналіз конкретних виробничих ситуацій.
5. Імітаційне проєктування.

У сучасній педагогічній науці найбільш поширеною є класифікація занять за провідною дидактичною метою, яка визначає тип заняття. Вид заняття, у свою чергу, відображає спосіб реалізації цієї мети та обумовлює методику його проведення.

Активні методи навчання передбачають діяльнісний підхід: у процесі виконання практичних завдань під керівництвом викладача здобувачі освіти засвоюють необхідні знання, формують уміння і навички, а також розвивають креативні здібності. Вони спрямовані на стимулювання пізнавальної самостійності, пробудження особистого інтересу до пошуку рішень навчальних проблем та практичного застосування набутих знань.

Для підвищення рівня навчальних досягнень з предмету «Спеціальна технологія» за темою «Слюсарна справа» як діючий засіб ми використовували на уроці елементи гри. При чому моменти гри пов'язували з проблемою не лише навчання, а й виховання учнів. Пізнавальна гра з нашими учнями швидко перетворюється на серйозну навчальну працю, в процесі якої розвиваються такі риси, як витримка, самостійність, воля до подолання труднощів, наполегливість. Крім того, на уроках за темою «Слюсарна справа» учні

наводили власні приклади, ставили запитання і разом з викладачем шукали відповіді та аналізували їх. Це дало змогу глибше вивчити учнів, спостерігати їх з нестандартних ситуацій, що покращило індивідуальну роботу, підсилело виховний вплив урок на кожного учня.

В імітаційних іграх під час заняття імітувалась діяльність організації, подій, конкретна робота людей, обстановка, умови, в яких відбувається подія. Ми використовували урок - мандрівка, урок - екскурсія.

Операційні ігри допомагали відпрацювати виконання специфічних операцій. В таких іграх моделювалася принцип діяльності. Вони проходили в умовах, що імітують реальну обстановку, наприклад, ми використовували уроки - розслідування, уроки - дискусії, конференції, бесіди, диспути. Далі використовувалися змагальні методи навчання, що дають змогу позмагатися 2-3 мікрогрупам між собою. Виграє та мікро група, яка не тільки добре підготувалася до занять, а й працює злагоджено на загальний успіх. В результаті виграють у малих групах всі: «Твій успіх йде на користь мені, а мій - на користь тобі». Учні усвідомлюють, що всі члени групи приречені на загальну долю: «Або ми потонемо, або випливемо разом». Учні розуміють, що тільки швидко і спільно об'єднавши зусилля можна перемогти, а це дає змогу виробляти у них швидку реакцію, вміння працювати спільно і злагоджено, досягаючи загальної мети - перемогти.

Картки-завдання склалися з метою розвитку в учнів логічного мислення та з урахуванням міжпредметних зв'язків. Картки-завдання з рисунками допомагають розвивати зорову пам'ять. Виконання подібного завдання готують учнів до свідомого, активного засвоєння і сприяють більш глибокому осмисленню при виконанні практичних завдань. Використання карток-завдань дозволяє варіювати методичні прийоми в проведенні лабораторних работ для активізації діяльності учнів.

На уроках «Слюсарна справа» використовувалися завдання «Полубукви». Коли учні допишуть їх, учні зможуть поступово запам'ятати термінологію. Завдання «Книжкова полиця» застосовується на етапі вивчення

термінології та сприяє закріпленню знань. «Анаграми» видаються на заняттях для закріплення знань і сприяють розвитку логічного мислення.

Методом активізації є і контроль знань. Зокрема, ми пропонували завдання орієнтовані на одночасну перевірку різних рівнів досягнень у відповідності до 12-бальної шкали оцінювання навчальних досягнень учнів. Будь-який бал, що набрав учень, розглядався як позитивний, тобто в основу оцінювання покладено принцип позитиву. При опитуванні учнів намагалися перевіряти їх знання по пройденому матеріалу взагалі, а не по одному - двох останніх уроках, як це практикується.

Для перевірки рівня знань учнів застосовувалися картки програмованого контролю з використанням графічних елементів, де здобувачі освіти мали знайти правильну відповідь і виставити відповідні позначення. Важливою умовою активізації пізнавальної діяльності в умовах такого опитування є індивідуалізація навчання, яка забезпечує можливість виконувати завдання у власному темпі, що сприяє свідомому засвоєнню матеріалу. Для колективного опитування використовувалися так звані «диктанти», складені відповідно до тем або окремих розділів навчальної програми.

Узагальнюючи зазначене, можна зробити висновок, що активні методи навчання надають учням можливість за короткий проміжок часу отримати перший позитивний досвід, закріпити навички роботи з ігровими технологіями та здобути впевненість у засвоєнні теоретичних знань. Водночас зростає інтерес до опрацювання навчального матеріалу та підвищується активність під час його обговорення, особливо коли застосовуються елементи змагання між кількома командами.

Практика педагогічної роботи показала ефективність системного підходу у процесі формування професійних компетентностей. Це сприяє набуттю учнями нових знань, умінь, навичок, а також формуванню цінностей і мотивів, необхідних для адаптації до динамічних змін у сучасному суспільстві.

Завдання викладача спеціальних дисциплін полягає не лише у передачі необхідного обсягу теоретичних знань, а й у розвитку здатності майбутніх робітників розв'язувати виробничі завдання, орієнтуватися в умовах сучасного виробництва та ставати його активними учасниками. Важливою умовою є взаємодія викладача з майстром виробничого навчання, що забезпечує комплексне вирішення ключових освітніх і життєвих проблем.

На основі окреслених положень пропонується алгоритм підготовки викладача та майстра виробничого навчання до проведення занять у закладах професійно-технічної освіти:

1. Провести аналіз результатів попередніх занять для виявлення недоліків і внесення коректив у наступні.
2. Сформулювати основну дидактичну мету заняття.
3. Визначити тип, структуру та тривалість окремих етапів заняття.
4. Розробити план його проведення.
5. Підібрати необхідну науково-технічну й методичну літературу та матеріали з передового педагогічного досвіду.
6. Запланувати практичні та навчально-виробничі завдання, вправи для самостійної роботи учнів.
7. Забезпечити підготовку дидактичних матеріалів та технічних засобів навчання.
8. Визначити міжпредметні зв'язки й шляхи їх інтеграції у навчальний процес.
9. Передбачити типові помилки, яких можуть припускатися учні, та розробити способи їх запобігання чи виправлення.
10. Підготувати наочні матеріали, експерименти, демонстрації нових операцій та прийомів виробничої діяльності.
11. Продумати методику контролю якості знань, умінь і навичок здобувачів освіти.

Визначимо вимоги до змісту інструктажів як структурних елементів заняття з виробничого навчання:

1. Вступний інструктаж – сукупність методів і прийомів виробничого навчання, які використовуються на початку занять з метою підготовки учнів до активного, безпомилкового і свідомого виконання практичних завдань.

Алгоритм проведення вступного інструктажу:

- повідомлення теми і мети уроку;
- цільова установка учнів;
- перевірка знань, умінь, навичок взаємопов'язаних з метою заняття і необхідних для його проведення;
- пояснення характеру і призначення запланованої на занятті практичної роботи;
- пояснення нової теоретичної навчальної інформації;
- демонстрація нових операцій і прийомів виробничої діяльності;
- ознайомлення учнів з матеріалами, інструментами та приладами, які вперше будуть застосовуватися на занятті, та правилами техніки безпеки при роботі з ними;
- вивчення інструкційної та інструкційно-технічної (технологічної) документації;
- пояснення та показ способів раціональної організації робочих місць учнів при виконанні практичних завдань;
- інформація про типові помилки та способи їх попередження;
- опитування учнів та пробне виконання ними нових прийомів роботи з метою перевірки засвоєння матеріалу вступного інструктажу;
- відповіді на запитання учнів.

2. Поточний інструктаж – сукупність методів виробничого навчання, при використанні яких інструктивна діяльність майстра орієнтована на диференційований та індивідуальний підхід до учнів під час закріплення ними нової навчальної інформації шляхом її застосування у самостійній практичній діяльності

Реалізація поточного інструктажу передбачає:

- видачу завдань для самостійної роботи учнів;
- пояснення послідовності виконання завдань;
- розподіл учнів за робочими місцями;
- повідомлення про критерії оцінювання практичної діяльності учнів;
- індивідуальний поточний інструктаж шляхом проведення цільових обходів робочих місць учнів.

Орієнтовні цілі обходів робочих місць:

- перевірка правильності організації робочих місць учнів та дотримання ними правил техніки безпеки;
- перевірка правильності виконання учнями нових прийомів та технологічного процесу виконання робіт;
- перевірка умінь користуватися кресленнями, інструкційними та технологічними картами;
- надання допомоги учням;
- перевірка ходу виконання робіт (між операційний контроль);
- перевірка якості роботи учнів та виконання ними норм часу;
- приймання та оцінювання робіт.

3. Заключний інструктаж – підбиття підсумків виконання учнями виробничих завдань з використанням сукупності методів виробничого навчання, які застосовувалися на уроці; об'єктивне оцінювання підсумків їх практичної діяльності.

Проведення заключного інструктажу передбачає:

- аналіз умінь учнів застосовувати нову навчальну інформацію, що вивчалася на занятті;
- аналіз причин помилок учнів та застосування засобів їх усунення;
- повідомлення та обґрунтування оцінок, отриманих учнями на занятті;
- аналіз дотримання правил техніки безпеки праці, організації

робочих місць учнів;

- розгляд випадків нераціонального використання навчального часу.

Враховуючи вимоги до планування занять з виробничого навчання майстер повинен розробити систему уроків для практичної підготовки учнів за фахом. При розробці дидактичного матеріалу повинен витримуватися принцип від простого до складного, доступність і посиленість виконання, враховуватися індивідуальні особливості учнів.

Наведемо деякі положення, які корисно враховувати, приступаючи до організації активного навчання на заняттях.

1. У роботі мають бути залучені всі учасники. З цією метою корисно використовувати методи та прийоми, що дозволяють включити всіх учнів у процес обговорення.

2. Необхідна психологічна підготовка учасників. Йдеться про те, що не всі приходять на заняття психологічно підготовленими до «безпосереднього включення» в ті або в інші форми роботи. В зв'язку з цим корисні розминки, постійне заохочення учнів на активну участь в роботі, надання можливості до самореалізації.

Виходячи з цього, нами розроблено план уроку виробничого навчання з використанням різних методів і прийомів, які стимулюють активізацію навчальної діяльності учнів.

План уроку виробничого навчання

Професія: Слюсар з ремонту автомобілів (2 розряд)

Тема програми: Спеціальна технологія («Слюсарна справа»)

Тема уроку: «Застосування слюсарних операцій при виготовленні слюсарної коробочки».

Цілі уроку:

Навчальна - узагальнення і застосування на практиці раніше отриманих знань.

Розвиваюча - розвиток навичок самостійної роботи, уваги, вміння приймати рішення.

Виховна - виховання в учнів акуратності, працьовитості, вміння працювати в команді.

Тип уроку - урок формування і вдосконалення трудових умінь і навичок. Узагальнення та систематизація отриманих знань за розділом «Слюсарна справа».

Метод проведення уроку: групова робота; вправи: виконання прийомів, операцій; вирішення виробничих операцій.

Комплексно - методичне забезпечення уроку: Відеофільм та інші матеріали по темі, набір інструментів і пристосувань, плакати по темі, інструкції з безпеки праці, картки завдань.

Міжпредметні зв'язки – «Спецтехнологія», «Технічне креслення», «Матеріалознавство», «Охорона праці».

Хід уроку

I. Організаційна частина (5 хв)

1. Привітання групи. Доповідь про готовність групи до уроку.
2. Перевірка наявності спеціального одягу.

II. Вступний інструктаж (повторення і закріплення знань, отриманих на уроках «Слюсарна справа»):

Викладач повідомляє тему, цілі і завдання уроку.

З метою активізації діяльності учнів при закріпленні раніше отриманих знань провести опитування у формі «бесіда по Сократу», сутність якої полягає в тому, що учням задають послідовно цілеспрямовано питання, причому кожне питання виходить з попередньої відповіді, які допоможуть учням, не помічаючи допомоги викладача, знайти відповідь, розвиває вербальні здібності учнів.

«Бесіда по Сократу»

Питання:

1. Назвіть найпоширенішу слюсарну операцію? (Розмітка).
2. Дайте визначення розмітці. (Розмітка - це слюсарна операція з нанесення рисок на оброблювану поверхню).

3. Що таке риска? (Риска - це лінія, що наноситься на раніше підготовлену поверхню, що визначає контури майбутньої деталі).

4. Яким чином готується поверхня деталі до розмітки? (Поверхня деталі до розмітки очищається від іржі, бруду, окалини. Потім зачищається наждачним папером і вже після цього покривається мідним купоросом).

5. Для чого поверхню майбутньої деталі покривають мідним купоросом? (Деталі покривають мідним купоросом для того щоб риски були чітко видно і риски можна проводити тільки 1 раз).

6. А чому риска проводиться тільки 1 раз? (При повторному нанесенні лінії відбувається відхилення розмірів деталі від розміру на кресленні).

7. За допомогою яких інструментів проводиться перенесення розмірів з креслення на заготовку? (За допомогою лінійки, трикутника, циркуля, чертилки).

8. Що таке чертилка? (Чертилка - це сталева спиця, заточена з одного боку на 20 мм і закруглена з іншого кінця).

9. З якого матеріалу виготовляється чертилка? (Чертилка виготовляється з інструментальної сталі)

10. Чому чертилку виготовляють з інструментальної сталі? (Чертилку виготовляють з інструментальної сталі тому що вона найміцніша. Лінія (риска) проведена такою чертилкою виходить чіткою. А це сприяє, в подальшому, якісному виготовленню деталі).

Наступна форма контролю *«Аукціон»*

Ця форма контролю використовується для підвищення мотивації навчання, залучення інтересу до професії, а також для підвищення самооцінки учнів.

Аукціон проводиться наступним чином: учням задається питання, а право відповіді отримує перший, який підняв руку. За кожну правильну відповідь учень отримує жетон. Перемагає той, хто набирає найбільше жетонів.

«Аукціон»:

1. З якої сталі виготовляється чертилка? (У10, У12)
2. На яку довжину заточується чертилка? (20 мм)
3. При розподілі відрізка радіус циркуля повинен бути? (більше половини відрізка).
4. При роботі слюсарним молотком відстань від кінця рукоятки до руки має бути (15-30 мм).
5. Темп руху молотка при кистьового удару повинен бути (50-60 ударів в хвилину).
6. Чим необхідно прибрати верстак після роботи? (щіткою).
7. З якої сталі виготовляється циркуль? (У7, У8).
8. Темп руху молотка при ліктьовому ударі повинен бути (40-50ударів в хвилину).
9. З якої сталі виготовляють молоток? (У7, У8).
10. Яка довжина заточування циркуля? (10 мм).
11. Назвіть мінімальну кількість робочих зубів ножівки? (3 шт).
12. Чому дорівнює кут заточування зубила для середніх сталей? (60°).
13. Який механізований інструмент для рубки металу Ви знаєте? (механічна та електрична гільйотина).
14. При роботі на заточувальному верстаті відстань від абразивного кола до подручника має бути не більше (3 мм).

Наступна форма контролю «*Метод часових обмежень*» (швидка відповідь)

Назвіть інструменти, необхідні для:

- розмітки – лінійка-чертилка, трикутник;
- різання – ножиці по металу, ножівка;
- рубки – зубила, гільйотинні ножиці механічні, гільйотинні ножиці електричні.

Метод змушує учнів активізувати розумову діяльність, згадати раніше вивчений матеріал і на основі отриманих знань в неформальній, дружній обстановці дати відповіді і відповідно закріпити базові знання.

Наступна форма контролю це *вміння працювати в команді*, відстоювати свою точку зору.

Учні по 3-4 людини створюють бригади, які отримують різні завдання. При вирішенні яких, необхідно провести аналіз раніше отриманих знань і відпрацьованих трудових операцій. Запропоновані рішення обговорюються в бригаді, що створює виробничу ситуацію, сприяє розвитку відповідальності за прийняте рішення. Покращує взаємовідносини між учнями.

Бригадам пропонується виконати наступні завдання з використанням методів:

а) *Метод ситуаційного драматизму.*

Прорив теплотраси в студентському гуртожитку, воду відключити немає можливості. Ваше рішення?

б) *Метод раптових заборон.*

Необхідно просвердлити отвір, але свердел в наявності немає, знайдіть рішення.

Виберіть з наявного матеріалу необхідний матеріал (оптимальний на ваш погляд) для виготовлення коробочки під гайки.

в) *Метод інформаційної перенасиченості.*

На столі розкладений наявний в слюсарній майстерні інструмент. Виберіть інструмент необхідний для згинання металу.

Після виконання завдань бригадами і підведення підсумків по виконанню переходимо до вирішення інтелектуальних завдань.

III. Поточний інструктаж (інструктаж з виконання практичного завдання).

1. Техніка виконання розмітки на тонколистовому металі (пояснення виконання розмітки майстром виробничого навчання).

Перш ніж приступити до розмітки деталі, треба правильно підібрати заготовку. Роблять це так. Вимірюють довжину, ширину і товщину заготовки і порівнюють ці розміри зі зразком або розмірами, зазначеними на кресленні деталі. Потім очищають метал від іржі, бруду, масла і пробують провести ризику чертилкою. Якщо вона погано видно, поверхню зачищають металевою щіткою або великої шкіркою. Потім поверхню покривають або швидко висихаючою фарбою, або розчином столярного клею з крейдою, або розчином мідного купоросу.

Рівні кромки заготовки називають базами розмітки і від них ведуть розмітку деталей. Лінійку прикладають так, щоб кромка заготовки збіглася із заданим поділом на лінійці. Чертилкою по торцю лінійки проводять коротку ризику. Повторюють дану операцію на іншому кінці заготовки. Потім через дві години проводять лінію. Якщо у заготовки немає рівних крайок, то базою розмітки служать допоміжні ризики. Такі ризики проводять по лінійці або за допомогою плоского кутника. Далі відміряють всі потрібні розміри згідно з кресленням.

Демонстрація прийомів роботи.

Майстер виробничого навчання показує прийоми розмітки на тонколистовому металі і контролю якості, коментуючи технологічний процес.

Правила безпечної роботи при розмітці тонколистового металу.

2. Різання металу як технологічна операція.

Оскільки ми будемо працювати на уроці з тонколистовим металом (майстер виробничого навчання показує заготовку у вигляді консервної банки з під згущеного молока з вирізаними денцями), який легко ріжеться і виправляється, то перш за все необхідно навчитися використовувати для цієї технологічної операції наступний інструмент і обладнання.

1) Інструменти для різання тонколистового металу.

Тонколистовий метал розрізають за допомогою слюсарних ножиць (рис.1), встановлених на кришці верстата або в губках слюсарних лещат (рис.2).

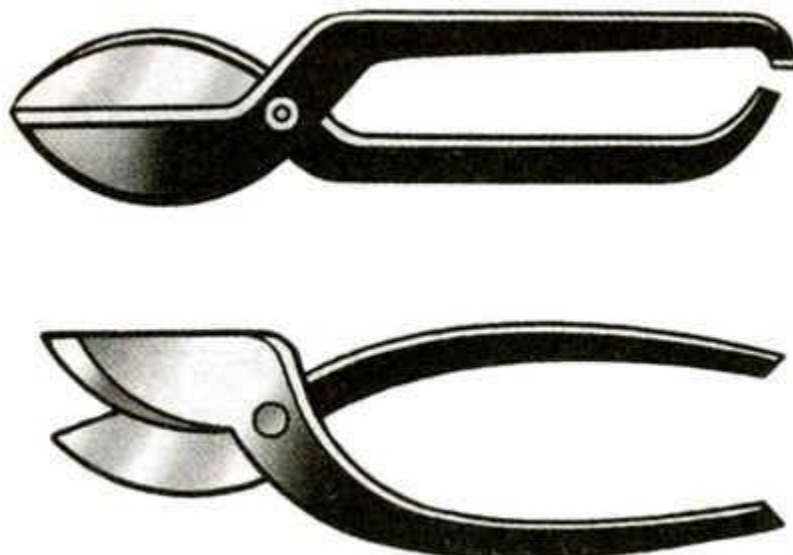

Рис. 1, Рис.2 - Техніка різання тонколистового металу.

Розрізати тонкий листовий метал можна двома способами. У першому випадку ножиці тримають в правій руці. Розтискають (розкривають) ножиці мізинцем і безіменним пальцем. Лівою рукою в рукавичці утримують лист металу і подають його між лезами ножиць, направляючи лезо точно по ризику. Стискають ручки пальцями правої руки і розрізають заготовку. Потім операцію повторюють.

При роботі ножиці слід розкривати не повністю, а лише настільки, щоб вони захоплювали листовий метал. Якщо розкрити ножиці занадто широко, то вони будуть не різати, а виштовхувати лист. До кінця руху розрізання леза ножиць не закривають повністю, щоб не виходило нерівностей.

2) При різанні другим способом одну ручку ножиць затискають в лещатах, а інша ручка залишається вільною. Послідовність роботи та ж, що і при першому способі, але рукою беруть лише одну ручку інструменту. Така установка ножиць дозволяє розрізати більш товстий метал і шматки більшого розміру з невеликими витратами зусиль. Якщо метал ножиці не різуть, а мнуть, значить слід звернути увагу на невелику особливість технології різання слюсарними ножицями. Рух руки з ручкою слюсарних ножиць має бути "вниз і на себе". Це робиться з метою зменшення зазору між ріжучими елементами ножиць (ножами).

3) Демонстрація прийомів роботи.

Майстер показує прийоми різання тонколистового металу і контролю якості, коментуючи технологічний процес.

4) Правила безпечної роботи при різанні металу ножицями.

3. *Правка тонколистового металу.*

Правкою називається операція випрямлення заготовок з листового металу, дроту. Зазвичай випрямляють заготовки перед розміткою, а також після розрізання ножицями, рубки зубилом і т.д. При виконанні правки важливо знати такі властивості металу, як пружність і пластичність, а також інструмент і обладнання, використовувані для цієї технологічної операції.

1) Інструменти для правки тонколистового металу.

Правити тонколистовий метал вручну найкраще на правильній плиті молотком з незагартованим бойком або киянкою (рис.3). Бойок у молотка повинен бути круглий, так як бойком з квадратними кутами можна випадково зробити вм'ятини на поверхні металу. Іноді для правки листів застосовують молотки зі вставками з м'яких металів-міді, свинцю. Листи дуже тонкого металу (фольга) правлять дерев'яним бруском (рис.4)

Рис. 3 Правка тонколистового металла

Рис. 4. Правка фольги на правильній плиті киянкою

2) Техніка правки металу.

Листовий метал товщиною понад половину міліметра правлять таким чином. Всі опуклості обводять крейдою і кладуть лист на плиту опуклістю вгору. Молотком наносять удари з країв листа у напрямку до опуклої частини. При цьому рівна частина листового металу буде витягуватися, а опукла поступово виправляється. Наближаючись до опуклого місця, силу ударів поступово зменшують, але наносять удари частіше.

Листи жерсті правлять дерев'яним брусом, поглажуючи їм по металу в різні боки. Під час роботи важливо пам'ятати, що не можна наносити удари по опуклій частині, так як від цього опуклість може збільшитися. Якість правки контролюють різними способами: на око, лінійкою, на плиті, спеціальними інструментами.

3) Демонстрація прийомів роботи.

Майстер виробничого навчання показує прийоми правки і контролю якості тонколистового металу, коментуючи технологічний процес.

Правила безпечної роботи при правці тонколистового металу.

1. На руку, що утримує заготовку при правці, слід надягати рукавицю; тримати цю руку далі від місця удару киянкою або молотком.

2. Остерігатися гострих кромek листової заготовки і дроту.

3. При правці дроту надійно закріплювати в лещатах дерев'яні бруски і сталеву оправу.

4. Бойок молотка і киянки повинен бути добре закріплений на ручці.

Суворо дотримуйся правил безпечної роботи.

Пам'ятай! Порушення правил безпеки праці веде до травм.

Учням з наявного в майстерні матеріалу необхідно виконати творчу роботу. Це коробочка для зберігання дрібних інструментів (свердел, гайок, шурупів), при цьому учням необхідно відпрацювати наступні операції: розмітка, різання, правка, гнуття.

Протягом всього уроку майстер робить цільові обходи з метою контролю за:

- організації робочого місця, дотримання норм охорони праці та техніки безпеки;
- правильності виконання трудових прийомів і операцій;
- дотримання технологічної послідовності виконуваних операцій;
- надання допомоги учням, які не справляються з поставленими завданнями.

Можливі помилки учнів.

1) Тонколистовий метал не ріжуть ножиці.

Причина: при виконанні поділу тонколистового металу великий зазор між ножами ножиць або вони затупилися.

2) Лінія різку йде до середини заготовки листового металу.

Причина: ліва притримує руку в процесі різання повинна витягати заготовку "на себе".

3) Недотримання заданих розмірів, отриманих після розрізання деталі за шаблоном.

Причина: неуважність під час роботи, неправильна попередня розмітка (шаблон виконаний не за розмірами креслення розгортки деталі).

4) Пошкодження поверхні деталі.

Причина: неуважність при виконанні згинів, порушення технологічної послідовності виконання операцій.

IV. Заключний інструктаж

1. Підвести підсумки роботи групи за зміну, та перевірити знання учнів за допомогою інтерактивної вправи „Впіймай помилку. Самоконтроль”

2. Оголосити результати

3. Дати характеристику роботі кожного учня.

4. Вказати на характерні помилки допущені в роботі і способи їх усунення.

5. Повідомлення домашнього завдання.

6. Прийняття робочих місць після прибирання.

7. Домашнє завдання. Використовуючи Інтернет матеріали підготувати

доповідь за темою: «Вироби з тонколистового металу в проектній діяльності».

На уроках виробничого навчання можуть бути використані пізнавальні ігри, складені з урахуванням знань учнів. У Додатку А представлено таблицю: «Етапи проведення ділової гри». Результат навчання з застосуванням елементів гри безпосередньо впливає на підвищення рівня засвоєння знань, умінь на уроках виробничого навчання. Гра полегшує складний і важкий процес оволодіння учнями знаннями, вміннями і навичками праці; задовольняють потребу в захоплюючій діяльності; забезпечують стійку добровільну дисципліну, вона формує зацікавленість у колективних справах.

Отже, розроблені та апробовані дидактичні матеріали підтвердили свою ефективність. Активізація навчальної діяльності учнів, полягає: у різноманітні методичних прийомів вивчення та закріплення нового навчального матеріалу; у використанні різнобічних засобів наочності; у самостійній роботі учнів.

2.3 Розробка та експериментальна перевірка методики активізації навчальної діяльності майбутніх слюсарів з ремонту автомобілів

На основі проведеного дослідження наукових джерел нами було відібрано новітні технології навчання, що відповідають потребам організації ефективної навчально-пізнавальної роботи учнів під час виробничого навчання; розроблено шляхи покращення традиційної методики технологічної підготовки з дисциплін профілю «Спеціальна технологія» за допомогою новітніх технологій навчання.

Здійснено експериментальну перевірку основних концептуальних положень дослідження; експериментально перевірено методичні вказівки щодо покращення традиційної методики виробничого навчання слюсаря з ремонту автомобілів. Проведений нами аналіз наукових джерел з організації навчальної діяльності учнів, дозволив визначити значення активної навчально-пізнавальної роботи у системі підготовки майбутніх автослюсарів. Як наслідок, ми отримали такі висновки:

- розвиток науково-технічного прогресу викликає потребу у постійному оновленні навчального матеріалу з професійних дисциплін, відповідно підвищенню значення активного опанування знаннями;
- ускладнення технічного оснащення автомобільного транспорту, технологічних процесів експлуатації, технічного обслуговування та ремонту автомобілів, потребують впровадження комп'ютерних технологій у підготовку майбутніх фахівців.

Отже, сучасна підготовка слюсаря з ремонту автомобілів повинна враховувати: всі висвітлені аспекти, пов'язані з автомобільною галуззю; мати більш ґрунтовне змістовне наповнення; сприяти здатності під час подальшої професійної діяльності з виконання висококваліфікованої праці, відповідального ставлення до професійної діяльності в автомобільній галузі.

Процес оновлення практичної підготовки майбутніх слюсарів з ремонту автомобілів не обмежується усуненням недоліків сьогодення, а враховує розвиток професійної освіти та автомобільної галузі з перспективою на майбутнє. Проаналізувавши нормативні та державні документи, дослідження провідних вчених, ми дійшли висновку, що практична підготовка слюсаря з ремонту автомобілів повинна відбуватись на основі: особистісно-орієнтованого навчання; концептуальних положень професійного навчання в системі закладів професійно-технічної освіти.

Проведене нами впровадження результатів дослідження показало, що головним засобом покращення методики викладання навчального матеріалу є застосування на заняттях новітніх педагогічних технологій, які б підвищували якість практичної підготовки майбутнього слюсаря з ремонту автомобілів. В ході педагогічного експерименту було апробовано технології, спрямовані на особистісну орієнтацію навчання, підвищення пізнавальної активності учнів та удосконалення організації навчально-виробничого процесу, в результаті чого виявлено, що найбільш ефективними є проблемне

навчання, пізнавальні ігри та нові інформаційні технології (використання мультимедійної техніки та програмованих засобів навчання).

Особистісно-орієнтовне навчання позитивно зарекомендувало себе під час виробничого навчання. За допомогою цього підходу:

- формуються вміння і навички самостійної орієнтації в довідковій літературі;
- учень привчається самостійно здобувати необхідну інформацію;
- учень залучається до цілеспрямованої діяльності.

На основі проведеного експерименту було встановлено, що проблемне навчання та пізнавальні ігри найбільш ефективно для вивчення дисциплін професійного циклу, де засвоєння знань більш глибоке та усвідомлене. Приріст ефективності викладання навчального матеріалу з використанням проблемності та ігор з предмету «Спеціальна технологія» становить 16%. В учнів зріс інтерес до навчального матеріалу, відповіді стали більш повними та обґрунтованими з посиланням не тільки на текст підручника практичних робіт, а й нанауково-популярні та енциклопедичні джерела.

Ефективність проблемних ситуацій значною мірою залежить від методики їх подання. Для навчальних дисциплін з профілю підготовки слюсарів з ремонту автомобіля визначено такі етапи:

I етап – виділення з навчального матеріалу тих завдань, які можуть скласти предмет проблемної ситуації;

II етап – аналіз фактичних знань учнів, на основі яких повинна створюватись проблемна ситуація;

III етап – загострення протиріччя;

IV етап – визначення можливих варіантів відповідей учнів;

V етап – визначення шляхів вирішення протиріччя;

VI етап – розв'язання протиріччя, або доведення прийнятності припущення;

VII етап – висновки для подальшої роботи.

Застосування програмованого навчання та нових інформаційних технологій дало позитивні результати при вивченні всіх дисциплін, особливо «Спеціальна технологія», в процесі викладання якої найбільш суттєво і комплексно проявляється диференціація та індивідуалізація навчання.

Програмоване навчання дає змогу охопити перевіркою всю групу учнів за порівняно невеликий час, проводити індивідуальний, диференційований контроль знань при застосуванні різнорівневих завдань. На основі адаптивної програми маємо змогу підбирати і надавати учню можливість самому вибирати рівень складності нового навчального матеріалу, змінювати його в міру засвоєння.

Експеримент показав, що програмоване навчання дає можливість запобігати негативному явищу списування при контролі знань учнів, здійснювати комп'ютерний контроль знань.

Звернення до нових інформаційних технологій та їх ефективне застосування сприяє особистісній орієнтації педагогічного процесу, підвищенню пізнавальної активності учнів та покращує ефективність управління навчальною діяльністю учнів у навчальних профільних дисциплінах, адже комп'ютер в автосправі виступає як:

- джерело навчальної інформації;
- засіб ілюстрації і мультимедіа;
- засіб індивідуалізації та диференціації навчання;
- засіб моделювання і проектування; засіб збору, зберігання і обробки навчальної інформації;
- робочий інструмент учнів;
- робочий предмет викладача;
- універсальна довідкова система.

Нові інформаційні технології в експериментальному дослідженні при вивченні спеціальних дисциплін розглянуто в рамках візуалізації навчального матеріалу засобами презентаційної комп'ютерної техніки. Основними умовами підвищення ефективності традиційної методики навчання за

допомогою візуалізації навчального матеріалу засобами комп'ютерної техніки є такі: навчальний матеріал може бути представлений наочними засобами; розміщення всього навчального матеріалу з теми у стислому концентрованому вигляді комп'ютерних програм для візуалізації; використання сучасних технічних засобів для візуального супроводження; використання прийому «стоп-кадру» та словесне пояснення післядемонстрації фрагменту навчального матеріалу.

В ході дослідження було виявлено ряд переваг використання візуалізації навчального матеріалу у порівнянні з традиційною методикою:

- скорочується час на пояснення матеріалу;
- з'являється можливість винести в пояснення найбільш суттєві поняття, концентрувати увагу учнів на основному, не звертаючись до деталей;
- зростають показники глибини та міцності знань.

Приріст ефективності застосування візуалізації навчального матеріалу з дисципліни «Спеціальна технологія» становить близько 13%.

Поряд з візуалізацією навчального матеріалу було розглянуто можливості нових інформаційних технологій для самостійної роботи учнів. Ефективність самостійної роботи залежить від використання комп'ютерних навчальних програм, які дають учням можливість:

- розвивати наочно-образне мислення;
- підвищувати мотивацію навчання;
- формувати дослідницькі вміння, ініціювати самостійне набуття знань;
- використовувати навчальні бази даних;
- формувати інформаційну культуру учнів.

Застосування програмованих засобів навчання дало змогу покращити ефективність засвоєння знань з предмету – на 26%.

Для загальної перевірки основних положень дослідження було проведено експеримент, в ході якого визначалася ефективність застосування

певних методичних прийомів і новітніх методів у процесі виробничого навчання.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми дозволив визначити як оптимальний для дослідження процесу формування навчальної активності учнів метод педагогічного експерименту [40]. Цей метод дозволяє не тільки виявити наявні рівні навчальної активності, що склалися в минулому досвіді учнів, а під час самого дослідження простежити динаміку розвитку рівнів та їх істотні закономірності, що дає можливість варіювати, перебудовувати методику формування навчальної активності в залежності від напрямів використання технологій навчання.

Таким чином, необхідно розробити структуру рівнів розвитку навчальної активності, враховуючи поділ на рівні кожного з компонентів. Це дасть можливість підійти не тільки до визначення типових ознак навчальної активності, її критеріїв, а й змінювати, в разі необхідності, акценти в методиці її формування. Зазначимо, що ми дотримуємось двохкомпонентної структури навчальної активності (змістовно-операційний та мотиваційний компоненти).

В основу даної структури було покладено технічну сторону пізнавальної самостійності, так звану прикладну самостійність, в якій умовно виокремлено рівні за ознакою зростання складності (творчого елемента) пізнавальної самостійної діяльності. Наступний етап розбудови структури полягав у визначенні співвідношення навчально-пізнавальної діяльності та її мотивації. Розбудовуючи структуру навчальної активності, ми враховували і психологічні характеристики цих мотивів. Співвідношення всіх сторін мотиваційної сфери проявляється для викладача у вигляді інтересів учнів. А.Маркова, С.Рубінштейн, Г.Щукіна та інші розглядають пізнавальний інтерес як найбільш вагомий мотив навчання. За даними Г.Щукіної, пізнавальний інтерес фігурує серед інших мотивів як центральний.

Все це дозволило нам покласти в основу визначення критеріїв навчально-пізнавальної активності, прийоми мислення, знання як продукт їх

застосування, вміння управляти розумовими процесами та пізнавальний інтерес як мотив здійснення пізнавальної діяльності.

Таким чином, пізнавальна активність як властивість особистості, що реалізується внавчальній діяльності, визначається за такими критеріями:

- рівень розумового розвитку;
- ставлення учня до навчання, його прагнення опанувати різні способи пізнання;
- мобілізація вольових зусиль щодо подолання труднощів у навчанні та досягнення поставленої мети.

Визначено показники прояву критеріїв навчальної активності:

- ступінь розвитку логічного мислення;
- ступінь сформованості загально-навчальних умінь;
- ступінь сформованості системи провідних знань;
- ступінь розвитку пізнавального інтересу.

В основу методики діагностування нами покладено комбінацію спеціально підібраних ситуацій «вибору» та прийому «переносу», що виявляють:

- спрямованість інтересу учнів до різних сторін навчальної діяльності;
- рівень аналізу й синтезу того, що виокремлюється аналізом,
- рівень абстрагування і узагальнення, що є похідними від них.

Засобом діагностики нами обрано пізнавальні завдання.

Використовуючи розроблену методику діагностування, на одному з етапів констатуючого експерименту ми визначили рівні сформованості навчальної активності учнів. Для проведення експериментального дослідження було визначено рівні навчальної активності учнів у процесі оволодіння професійними знаннями та вміннями під час виробничого навчання (I – низький, II – середній, III – високий IV - творчий). Також було визначено критерії оцінювання рівня активності учнів у організації їх навчально-пізнавальної діяльності (табл.2.1)

Контрольна група (КГ)	11	3	27,3	4	36,4	3	27,3	1	9
Експериментальна група (ЕГ)	12	0	0	2	16,7	7	58,3	3	25

Для порівняння вибірових середніх величин, що належать до двох сукупностей даних, і для вирішення питання про те, чи відрізняються середні значення статистично достовірно одне від одного, ми використовували t - критерій Стюдента:

$$t = \frac{|\bar{x}_1 - \bar{x}_2|}{\sqrt{m_1^2 + m_2^2}}$$

де x_1 - середнє значення змінної по одній вибірці даних;

x_2 - середнє значення змінної по другій вибірці даних;

m_1 і m_2 - інтегративні показники відхилень окремих значень з двох вибірок.

Якщо обчислене значення t більше або дорівнює табличному, то можна зробити висновок про те, що порівнюючи середні значення з двох вибірок дійсно статистично достовірно відрізняються з вірогідністю допустимої помилки, меншої або рівної обраній.

Отже, було зафіксовано приріст ефективності застосування розробленої методики організації самостійної роботи майбутніх автослюсарів, що становить 16%. Так на високому рівні самостійності у навчально-пізнавальній діяльності працювало відповідно у контрольній групі 1 учень, а у експериментальній групі 3 учні.

Кількісні показники підтверджуються якісним аналізом підготовки майбутніх слюсарів з ремонту автомобілів. Протягом всієї експериментальної роботи здійснювалось цілеспрямоване спостереження за навчальною діяльністю учнів на заняттях з виробничого навчання.

Учні експериментальних груп були більш активні, вільніше оперували навчальним матеріалом при виконання практичних завдань, прагнули пояснити не тільки будову автомобіля, принцип дії машин та механізмів і

перебіг основних технологічних процесів технічного обслуговування, вибір певного рухомого чи спеціалізованого автотранспорту, але й аргументовано та обґрунтовано пояснити їх вибір, чому саме такий автомобіль найбільш придатний для виконання даного завдання або чому саме цей процес ремонту агрегатів найбільш ефективний.

Учні ж контрольних груп показали не такі глибокі знання. Особливо відчувалась різниця в знаннях порівнюваних груп з тих питань, що вимагали логічного мислення.

Учні експериментальних груп продемонстрували вищі якісні показники знань і вмінь: їх повноту, міцність, системність, продуктивність, гнучкість тощо.

Проведене дослідження не вичерпує всіх завдань професійної підготовки майбутніх слюсарів з ремонту автомобілів. До перспективних напрямів подальшого вивчення цієї проблеми можна віднести системне використання педагогічних технологій навчання та використання комп'ютерної техніки для моделювання роботи технічних пристроїв та обладнання автомобіля тощо.

Графічні результати педагогічного експерименту представлено на діаграмі (рис. 2.3)

Рисунок 2.3 – Результати експериментального дослідження впровадження методики активізації навчальної роботи учнів

Підсумовуючи результати, ми можемо констатувати успішність проведеного експерименту. Порівнюючи підсумкові результати в експериментальній і контрольній групах за кожним показником, ми констатуємо яскраво виражену позитивну динаміку в експериментальній групі й відсутність такої в контрольній групі.

Аналіз результатів експериментального дослідження підтвердив теоретичні висновки про ефективність спеціально організованої системи педагогічної роботи, яка активізує діяльність учнів на уроці, розвиває самостійність, відповідальність, мислення, уважність, спостережливість, стійкі практичні навички при виконанні практичних робіт. Йде не тільки освоєння професії, а й максимальне закріплення вже наявних навичок, адаптація учнів в ЗПТО, в робочому колективі, в суспільстві.

Висновки до розділу 2

Подане в другому розділі нашої роботи наукове обґрунтування і змістовне визначення педагогічних умов активізації навчальної діяльності учнів закладів професійно-технічної освіти, опис процесу їх упровадження в освітній процес та аналіз результатів дозволяє зробити наступні висновки.

Виділені нами умови визначили підходи до розміщення акцентів у змісті дисциплін циклу професійно-практичної підготовки, а саме – «Спеціальна технологія»; до вибору методів, прийомів навчання; оптимальному сполученню форм організації навчальної діяльності учнів; до характеру спілкування викладача, майстра виробничого навчання та учнів.

Визначено методику активізації навчальної діяльності учнів в процесі підготовки в ЗПТО, а саме у слюсарів з ремонту автомобілів, що поєднує найбільш раціональні технології, методи й форми організації навчання, методи: проблемного викладу, частково-пошуковий, дослідницький; форми – імітаційно-ігрові, проблемні, лабораторно-практичні заняття з елементами дослідництва, з використанням ігрової технології.

Доведено, що методи активізації навчально-пізнавальної діяльності: озброюють знаннями, вміннями і навичками; сприяють вихованню світогляду, моральних, естетичних якостей учнів; розвивають їх особистісні утворення: активність, самостійність, пізнавальний інтерес; виявляють і реалізують потенційні можливості учнів; долучають до пошукової та творчої діяльності.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Здійснений аналіз теоретико-методичних засад дослідження проблеми активізації навчальної діяльності учнів ЗПТО дозволяє нам зробити ряд висновків узагальнюючого характеру.

Вони стосуються, по-перше, результатів аналізу психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми; по-друге, проблеми визначення сутності, змісту й специфіки використання активних методів навчання в навчально-виховному процесі ЗПТО; по-третє, теоретичного обґрунтування дієвих педагогічних умов, що сприяють підвищенню рівня професійної підготовки учнів ЗПТО; в четвертих, оптимальний вибір методів може бути зроблений лише за умови знання якісних властивостей кожного методу, тобто врахування його переваг і недоліків з погляду ефективності навчання.

1. Результати аналізу наукової літератури показали, що досліджувана нами проблема актуальна на сьогоднішній день, змістовно складна та багатоаспектна, оскільки поєднує у собі великий фонд наукових знань з різних галузей: філософії, педагогіки, психології. Ця проблема виникла не випадково, а цілком закономірно, оскільки досягнення бажаної якості професійної підготовки майбутніх фахівців гальмується недостатньою розробленістю науково обґрунтованої методики активізації навчальної діяльності учнів в закладах професійно-технічної освіти та створення фахово-орієнтованого середовища у ЗПТО. Це негативно позначається на формуванні здатності у майбутніх фахівців ефективно виконувати професійні завдання відповідно до вимог галузевих стандартів.

2. У ході проведеного дослідження було встановлено, що навчальна активність виявляється в прагненні й умінні учнів здобувати нові знання в процесі пошукової діяльності, яка може бути спрямована на пізнання нового й удосконалювання вже пізнаного. При цьому було виділено два компоненти пізнавальної самостійності: процесуальний і мотиваційний. Змістовий аспект процесуального компоненту характеризується опорними знаннями,

необхідними для самостійного пізнання, а операційний аспект включає практичні, пізнавальні й організаційні уміння. Мотиваційний аспект характеризується наявністю особистості потреби і прагнення до пізнання.

3. На основі узагальнення результатів проведеного дослідження виявлено недостатній рівень розвитку пізнавальної активності в учнів, що зумовлено проблемами професійної освіти і вимагає пошуку нових засобів активізації навчальної діяльності учнів.

4. Аналіз підходів до активізації навчальної діяльності учнів та рівнів її сформованості дав можливість обґрунтувати напрями використання сучасних технологій навчання, які дозволяють цілеспрямовано впливати на розвиток пізнавальної активності учнів в процесі практичного і виробничого навчання. До них ми відносимо: технологію проблемного навчання, технологію розвитку пізнавального інтересу у навчанні, технологію розвитку способів розумових дій, технологію евристичного (пошукового) навчання.

В межах визначених напрямів нами виокремлено функції педагогічних технологій в процесі формування пізнавальної активності учнів, а саме: спрямовуюча, інформативна, операційна, діагностична. Аналіз наукових досліджень дозволив відібрати педагогічні технології для застосування їх в процесі формування пізнавальної активності учнів.

5. Доведено, що необхідною умовою ефективної активізації навчальної діяльності учнів є критеріально рівневий підхід до оцінки її сформованості. Відповідно обґрунтовано критерії: рівень розумового розвитку, ставлення учня до навчання, його прагнення опанувати різні способи пізнання, мобілізація вольових зусиль щодо подолання труднощів у навчанні та досягнення поставленої мети. Показниками навчальної активності було визначено: ступінь розвитку логічного мислення, ступінь сформованості загально-навчальних умінь, ступінь сформованості системи провідних знань, ступінь розвитку пізнавального інтересу.

6. Проведене дослідження дає можливість вирішувати питання активізації навчальної діяльності учнів закладів професійно-технічної освіти,

вдосконалити систему фахової підготовки, проте не претендує на повноту і вичерпність розгляду даної проблеми. Подальше її дослідження може здійснюватись у напрямках поглибленого вивчення теоретико-методологічних засад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алімова С. Психолого-аналітичні аспекти використання методів активізації творчого мислення студентів /С. Алімова // Психологія і суспільство. – 2005. – №1. С. 63 – 68.
2. Алексєєнко Т. А. Пізнавальна активність студентів. Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти. Київ, 1994. С. 317-320.
3. Бібік Н. М. Компетентність у навчанні [Текст] / Н.М. Бібік // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України: гол. ред. В.Г. Кремень. – Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Биков В.Ю. Наукове забезпечення дистанційної професійної освіти: проблеми і напрями досліджень / В.Ю. Биков // Професійна освіта: педагогіка і психологія. – Київ, 2000. – Част II. – С. 93-114.
5. Бех І.Д. Виховання як вища професійна майстерність педагога / І.Д. Бех // Новые технологии обучения. Науч.-метод.сб. / Институт инновационных технологий и содержания образования Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2014. Вып. 81. С. 24-30.
6. Бондар В.І. Дидактика. К., Либідь, 2005. 264 с.
7. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
8. Верхола, А. П. Критерії і норми якісної оцінки знань умінь і навичок студентів / А.П. Верхола // Проблеми освіти: наук.-метод. зб. – К.: ІСДО, 1995. – Вип. 1. С. 108–115.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
10. Венгер О. П. Психолого-педагогічні особливості розвитку пізнавальної діяльності студентів вищого навчального закладу : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Острог, 2014. 225 с. URL: <https://theses.oa.edu.ua/DATA/33/VengerOP.pdf>.
11. Верлань А. Ф., Тверезовська Н. Т. Дидактичні принципи в умовах

- традиційного і комп'ютерного навчання. Педагогіка і психологія. 1998. № 4. С. 126-132.
12. Вишковський І. В. Методи активізації пізнавальної діяльності. Історія та правознавство. 2007. № 12. С. 2-7.
13. Гетта В.Г. Інноваційні педагогічні технології у трудовому навчанні: навч.-метод. посіб. / В.Г. Гетта, Р.С. Гуревич, О.М.Коберник, А.І.Терещук, Г.В. Терещук. - Умань: СПД Жовтий, 2008. 212 с.
14. Головань М.С. Зміст дидактичних принципів в умовах навчання на основі нових інформаційних технологій / М.С. Головань // Педагогічні науки. Збірник наукових праць. – Суми : СДПУ ім. Макаренка, 2000. – С. 17-25.
15. Гончаренко С.У. Гуманізація і гуманітаризація освіти / С.У. Гончаренко // Творча особистість у системі неперервної професійної освіти: матер. Міжнар. наук. конф. 16-17 травня 2000 року; за ред. С.О. Сисоєвої і О.Г. Романовського. – Харків: ХДПУ, 2000. – С. 39-42.
16. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко – Київ: Либідь, 1997. – 375 с.
17. Гуревич Р.С. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах: монографія ; за ред. С.І. Гончаренка / Р.С. Гуревич – К.: Вища шк., 1998. – 229с.
18. Гуревич Р.С. Теорія і методика професійного навчання (розділ III. Методика професійного навчання з інформаційно-телекомунікаційних технологій) Навчальний посібник (видання друге, доповнене) / Р.С.Гуревич, М.Ю. Кадемія, О.В. Шестопалюк – Вінниця: ТОВ «Компанія «Зорг»» – 2007. – 164 с.
19. Гуржій А.М. Засоби навчання: навч. посібник / А.М. Гуржій, О.Ю. Жук, В.П. Волинський. – К.: ІЗМН, 1997. 208 с.
20. Давидюк Н. М. Активізація пізнавальної діяльності студентів. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Психологія. 2000. Вип. 11. С. 346- 354.
21. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика: Моногр. / С.У. Гончаренко, Н.Г. Ничкало, В.Л. Петренко, С.Г.Костогриз, Ю.Ф.Зінковський;

- АПН України. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти, Технол. ун-т Поділля.
- Хмельниц: ТУП, 2002. 334 с.
22. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. Посібник / І. М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. 351 с.
23. Зязюн І.А., Крамущенко Л.В., Кривонос І.Ф. та ін. Педагогічна майстерність Підручник за ред. І.А.Зязюна. – 2-ге вид., допов. і переробл. - К.: Вища школа, 2004. 422 с.
24. Кадемія М.Ю. Електронний навчальний посібник: Проблеми створення та використання // Педагогіка і психологія професійної освіти: Результати досліджень перспективи: збірник наукових праць; за редакцією І. А. Зязюна та Н. Г. Ничкало / М. Ю. Кадемія – Київ, 2003. – 680 с.
25. Коберник О. М. Проектно-технологічна система трудового навчання // Трудова підготовка в закладах освіти / О. М. Коберник.– К., 2003. – №4. – 68 с.
26. Канівець, Т.М. Основи педагогічного оцінювання: [навчально- методичний посібник] / Т.М. Канівець. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. 102 с.
27. Коберник О. Інноваційні технології навчання та виховання: навч. посіб. / О.М.Коберник, О. В. Бялик. – Умань, 2010. 209 с.
28. Козлакова Г.О. Використання засобів Інтернет у навчальному процесі / Г.О.Козлакова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: педагогіка і психологія. – Вінниця: РВВ ДП «Державна картографічна фабрика», 2001. – Вип. 5. – С. 39-41.
29. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики; під заг.ред О.В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
30. Кудикіна Н.В. Гра як природний засіб професійної орієнтації підростаючого покоління на майбутню виробничу діяльність // Теоретико-методичні проблеми виховання учнів загальноосвітніх шкіл: наук.метод. збірник. Кн. VI. / Н. В. Кудикіна, Л. В. Романенко. – К., 2006. – 74 с.

31. Кузьмінський А.І. Тест навчальних досягнень особистості як засіб педагогічного вимірювання: навч. посіб. для викладачів ВНЗ, викладачів ЗОШ / А.І. Кузьмінський, В.І. Єфіменок – Черкаси: Видавничий відділ Черкаського державного університету імені Богдана Хмельницького, 2002. – 64 с.
32. Литвиненко І.П. Багатоканальна діяльність – засіб розвитку пізнавальної активності / І.П. Литвиненко. – К.: Просвіта, 2002. 316 с.
33. Лозова В.І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. – Харків: ОВС, 2000. 175 с.
34. Лук'янова О. В. Дидактичні функції навчально-методичного комплексу // О. В. Лук'янова / Професійно-технічна освіта – 2008. – № 2. – С. 12-14.
35. Мадзігон В.М. Педагогічні аспекти створення і використання електронних засобів навчання // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. Вип. 4. / В.М.Мадзігон, В.В. Лапінський, Ю.О.Дорошенко. – К.: Педагогічна думка, 2003. – С. 70-78.
36. Миронець О. М. Використання кейс-проектів для ПТНЗ сільськогосподарського профілю // Інформаційно-аналітичний збірник за підсумками обласного ярмарку педагогічної та учнівської творчості професійно-технічних навчальних закладів / О. М. Миронець. – Дніпропетровськ: 2008. – С. 19-23.
37. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта України. – 2002. – №16. – С. 3-9.
38. Ничкало Н. Професійна освіта: Слов.: Навч. посіб. / ред.: Н. Г. Ничкало; уклад.: С.У. Гончаренко; АПН України. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. – К.: Вища шк., 2000. 380 с.
39. Педагогічний словник / за ред. М.Д. Ярмаченка. – К. : Пед. думка, 2001. – 516 с.
40. Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: Зб. наук. пр. / ред.: І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало; АПН України. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. - К., 2003. 679 с.

41. Перспективні освітні технології [Текст]: науково-метод. Посібник / Алексюк А.М.; Бех І.Д.; Демків Т.Ф.; Єрмаков, І. Г. та інші; заг. ред. Г. С. Сазоненко. - К.: Гопак, 2000. 560 с.
42. Ребенок В. М. Особливості формування пізнавальної активності студентів у навчальному процесі ВНЗ. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. 2013. Вип. 113. С. 193-196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_113_51.
43. Собко Р. М. Дидактичні особливості інтегративного навчання комп'ютерних технологій у професійній підготовці. Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Р. М. Собко; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2002. – 20 с.
44. Створення і впровадження навчальних засобів: теоретичний аналіз проблеми (частина I) // Неперервна професійна освіта: теорія і практика / Сисоєва С. О. – 2005. – Вип. III – IV. – С. 94–99.
45. Ткачук С.І. Впровадження мультимедійних технологій у процес контролю навчальних досягнень учнів на уроках трудового навчання / С. І. Ткачук збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 46. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2007. – С. 401-405.
46. Пометун О.І., Сущенко І.М. Основи критичного мислення: методичний посібник для вчителів. ДНІПРО: ЛІРА, 2016. 156 с.
47. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. Київ, 2002. 192 с.
48. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / За ред. О.І. Пометун. – К., 2003. 192 с.
49. Проектування процесу професійного навчання у закладах профтехосвіти: монографія / Н.Г. Ничкало, І.А. Зязюн, С.У. Гончаренко, М.Є. Скиба, Л.Б. Лук'янова; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К.; Хмельниц., 2010. 335 с.

Додаток 1

Етапи проведення ділової гри

№ п/п	Етап	Зміст етапу
I.	Введення в гру	Ознайомлення учнів з особливостями організації ділової гри, сценарієм, формування ігрових колективів, закріплення ігрових ролей, мотивація діяльності учнів
II.	Постановка проблеми майстром	Постановка навчально-пізнавальної проблеми, цілей і задач ділової гри, актуалізація опорних знань та умінь учнів, ознайомлення із критеріями оцінювання
III.	Процес гри	Рішення проблеми учнями: планування рішення кожним учнем; обговорення рішення проблеми в кожній команді; висування гіпотез щодо раціональних шляхів вирішення проблеми і відповідних способів дій; – презентація прийнятого рішення, виконання практичної роботи відповідно до прийнятого рішення
IV.	Оцінка дій учнів у процесі вирішення проблем, підведення підсумків гри	Оцінка ходу і результатів гри, ефективності прийнятих рішень з розглянутої проблеми, активності і самостійності учнів. Узагальнення остаточного варіанту рішення проблеми майстром

Оцінка дій учнів у процесі вирішення поставленої проблеми – важливий компонент гри. Цей етап повинен бути організований таким чином, щоб мотивувати діяльність учнів у процесі гри, реалізовувати навчальні і виховні цілі.

Весь хід вирішення проблеми рекомендується поетапно фіксувати й оцінювати. Майстер або журі (з числа кращих учнів) визначає кількість балів, отриманих кожною командою.

Майстер у процесі гри виконує наступні функції:

- інформує учнів про правила проведення гри, її цілі, зміст сценарію;
- контролює регламент гри, правила оцінювання відповідно до розробленої системи оцінювання;
- роз'яснює рольові дії членам журі;
- перевіряє готовність допоміжних ігрових засобів;
- здійснює загальне керівництво грою, корегування дій учасників гри;

- оцінює ігрові взаємодії учасників по ходу гри; розв'язує всі суперечні питання, які виникають у процесі гри;
- по закінченні гри проводить аналіз результатів, оцінку діяльності команд у процесі гри.